

რამაზ ხალვაში

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფესორი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი
(+995) 593-357-957; ramaz.khalvash@bsu.edu.ge

**დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანის“
ინტერტექსტური ანალიზი**

Ramaz Khalvashi

Batumi Shota Rustaveli State University
Professor, Doctor of Sciences in Philology
(+995) 593-357-957; ramaz.khalvash@bsu.edu.ge

**Canon of Repentance by David the Restorer:
Intertextual Analysis**

ანოტაცია: „გალობანი სინანულისანი“ წმ. დავით IV აღმაშენებლის (1072-1125) ერთადერთი მხატვრული ქმნილებაა. საგალობლის უძველესი, XII-XIII საუკუნეების ხელნაწერები (A-290, A-85, K-22) სასწავლო დანიშნულებისაა და მომდინარეობს გელათის სკოლიდან. თვით ეს ფაქტი მეტყველებს იმაზე, რომ „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტმა იმთავითვე შეითავსა სახელმძღვანელოს ფუნქცია. ინტერტექსტურმა ანალიზმა საშუალება მოგვცა, უფრო ახლოს გაგვეცნო დავით მეფის სულიერი სამყარო, უკეთ გაგვეაზრებინა საგალობლის შინაარსი და უფრო საფუძვლიანად შეგვესწავლა ავტორის პოეტური ლაბორატორია. „გალობანი სინანულისანის“ შთაგონების წყაროა ანდრია კრიტელის „დიდი კანონი“, რომლის მესამე ქართული თარგმანი დავით IV-ის დაკვეთით შეასრულა მისმა მოძღვარმა, ცნობილმა მწერალმა და მთარგმნელმა წმ. არსენ იყალთოელმა. გარდა ამ ტექსტისა, საგალობელში ციტირებული და პერიფრაზირებულია: წმინდა წერილი, განსაკუთრებით, დაბადება, ფსალმუნები, მეფეთა წიგნები და ახალი აღთქმა (სახარებები, სამოციქულო და აპოკალიფსი); აპოკრიფული „მანასე მეფის ლოცვა“; იოანე დამასკელის „გარდამოცემა“; გრიგოლ ღვთისმეტყველისა და დიონისე

არეოპაგელის თხზულებები; „დიდი სჯულისკანონი“ და მასზე დამყარებული „რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ძეგლისწერა“ (1203 წ.) და სხვა. „გალობანი სინანულისანი“ კვალდაკვალ მიჰყვება ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებს და ბიბლიურ ისტორიაზე დაყრდნობით თანმიმდევრულად გვიჩვენებს სამოთხიდან გამოდევნილი ადამიანის ზნეობრივ დაცემას, რასაც ახლავს ამ ცოდვათა პიროვნულ ჭრილში თვითმხილება და სინანული. საგალობელი შეიცავს რვა ოდას და 33 ორიგინალურ ტროპარს. ტროპარებში წამყვანი ადგილი უკავია ბიბლიურ-ისტორიულ თემატიკას, ხოლო „ღმრთისმშობლისანი“ გამოირჩევა მკაფიოდ გამოკვეთილი საღვთისმეტყველო შინაარსით, ეძღვნება ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს და შეიცავს მისდამი მიმართულ ვედრებას. ინტერტექსტური ანალიზის შედეგებს დიდი მნიშვნელობა აქვს ტექსტოლოგიისა და ტრანსლატოლოგიისთვის, რადგან ავტორის მიერ დამოწმებული და პერიფრაზირებული წყაროების გათვალისწინება ხელს უწყობს თხზულების ტექსტის არგუმენტირებულ დაზუსტებას და შინაარსობრივად უფრო ზუსტი, ტერმინოლოგიურად გამართული თარგმანების შექმნას.

საკვანძო სიტყვები: დავით აღმაშენებელი, „გალობანი სინანულისანი“, ინტერტექსტური ანალიზი, „დიდი კანონი“, მანასეს ლოცვა.

Abstract. *Canon of Repentance (Galobani Sinanulisani)* is the only literary creation of Saint David IV the Restorer (1072–1125). The oldest manuscripts of the hymn, dating back to the 12th–13th centuries (A-290, A-85, K-22), were intended for educational purposes and originate from the Gelati School. This fact alone indicates that the text of *Canon of Repentance* was considered as a didactic work since its origination.

Intertextual analysis has enabled us to delve deeper into King David’s spiritual world, to gain a better understanding of the hymn’s content, and to thoroughly examine the author’s poetic laboratory. The inspiration for Galobani Sinanulisani was the Great Canon of Repentance by Andrew of Crete. The third Georgian translation of *Canon of Repentance* was commissioned by David IV and carried out by his spiritual mentor, the renowned scholar, writer and translator, Saint Arsen Ikaltoeli.

In addition to *the Great Canon*, the hymn includes citations and paraphrases from various sources, including: Holy Scripture, particularly *Genesis*, *Psalms*, *Books of Kings*, and the *New Testament (Gospels, Epistles, and Revelation)*; The apocryphal *Prayer of Manasses*; John of Damascus’ Exposition of *the Orthodox Faith*; Writings of Gregory the Theologian and Dionysius the Areopagite; *The Great Nomocanon* and its derivative, *the Synodicon of the Ruis-Urbnisi Council* (1203), among others.

Following the structure of both the *Old* and *New Testaments*, *Canon of Repentance* consistently unfolds the moral downfall of humankind after the expulsion from Paradise, accompanied by personal reflection on sins and deep repentance. The hymn consists of eight odes and thirty-three original troparia. The troparia are predominantly centered on biblical-historical themes, and the *Theotokion*, dedicated to the Most Holy Theotokos, stands out for its distinctly theological content and supplications addressed to the Virgin Mary.

The results of intertextual analysis are highly significant for Textual Studies and Translation Studies. The identified references and examined paraphrased sources cited by the author facilitates a more precise and argumentative textual interpretation and contributes to the more accurate and terminologically refined translations.

Keywords: David the Restorer, *Canon of Repentance*, intertextual analysis, *Great Canon*, *Prayer of Manasses*.

„გალობანი სინანულისანი“ წმ. დავით IV აღმაშენებლის (1072-1125) ერთადერთი მხატვრული ქმნილებაა, რომლითაც მან კუთვნილი ადგილი დაიმკვიდრა ქართული და მსოფლიო პოეზიის ისტორიაში. საგალობელი ნათლად წარმოაჩენს დიდი ქართველი მეფის მაღალ სულიერებას, დიდ განათლებასა და ლიტერატურულ ნიჭს. „გალობანი სინანულისანი“ ავტორის „ზნეობრივი (ავტო)პორტრეტია“ (ბარამიძე, 1995: 11) და ამ თვალსაზრისითაც, მან იდეალური მაგალითი მისცა თავის თანამედროვეებს და მომავალ თაობებს.

საგალობლის ტექსტი თოთხმეტმა ხელნაწერმა შემოგვინახა. მათი უმრავლესობა XVIII-XIX საუკუნეებისაა. მხოლოდ სამი ნუსხა თარიღდება XII-XIII საუკუნეებით:

1. A-290 (XII ს. -ის მე-2 ნახ.);
2. K-22 – კირილე გელათელის კრებული (1200-1225 წწ.);
3. A-85 – ტბელ აბუსერისძის კრებული (1233 წ.)¹.

¹ K-22 და A-85 ხელნაწერების ახალი, ვრცელი აღწერილობა ჩვენს წიგნში გამოქვეყნდა (იხ.: ხალვაში, 2024: 64-68, 467-551).

საგულისხმოა, რომ სამივე უძველესი ხელნაწერი სასწავლო დანიშნულებისაა და მომდინარეობს გელათის სკოლიდან. თვით ეს ფაქტი მეტყველებს იმაზე, რომ „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტმა იმთავითვე შეითავსა სახელმძღვანელოს ფუნქცია.

საგალობელი პირველად 1865 წელს დაისტამბა „საქართველოს სასულიერო მახარებლის“ მე-8 ნომერში (ხელაძე, 1865: 1-12). პუბლიკაციას ემყარება გვიანდელ S-1462 (1811 წ.) ხელნაწერს. ტექსტის მეორე გამოცემა პირველ პუბლიკაციას იმეორებს და დაიბეჭდა მ. საბინინის „საქართველოს სამოთხეში“ (საბინინი, 1882: 513-518). მე-სამე გამოცემა თ. უორდანიამ გამოაქვეყნა A-85 ხელნაწერის აღწერილობაში (ქრონიკები, 1897: 103-107). A-290 და A-85 ხელნაწერებს ემყარება ვ. კეკელიძის კრიტიკული გამოცემა, რომელიც „ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათიის“ პირველ ტომში შევიდა (ქრესტომათია, 1946: 373-376). პ. ინგოროყვას გამოცემა საგალობლის სამ უძველეს ნუსხას (A-290, K-22, A-85) ეფუძნება (ინგოროყვა, 1954: 598-606). განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ლ. გრიგოლაშვილის მიერ დადგენილი კრიტიკული ტექსტი, რომელშიც 11 ხელნაწერია გათვალისწინებული და ვრცელ გამოკვლევასთან, კომენტარებთან და სიმფონია-ლექსიკონთან ერთად ცალკე წიგნად გამოქვეყნდა 2005 წელს (გრიგოლაშვილი, 2005), რასაც მოჰყვა პატივცემული მკვლევრის მიერ ელ. მეტრეველთან ერთად მომზადებული ანდრია კრიტელის „დიდი კანონის“ მეცნიერული პუბლიკაცია, რომელშიც „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტთან არაერთი პარალელია მოხმობილი (კრიტელი, 2020). ტექსტის დადგენისა და შესწავლისა საქმეში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ზ. ჭავჭავაძეს, რომლის გამოცემა (ჭავჭავაძე, 1985: 167-173) გამოკვლევასთან და კომენტარებთან ერთად 1993 წელს გამოქვეყნდა მკვლევ-

რის ერთტომეულში (ჭავჭავაძე, 1993: 52-150). ვრცელი განმარტებების და კომენტარების დართვით დაბეჭდა „გალობანი სინანულისანი“ ჰ.-ვ. გიუნტერისეული გერმანული თარგმანი (გიუნტერი, 2005) და ნ. ნათაძის სასკოლო გამოცემა (ნათაძე, 2015).

დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“ მე-3 პლაგალური ხმის (ჴმად გ გუერდი) რვაოდიანი ჰიმნოგრაფიული კანონია. ტრადიციის მიხედვით, გამოტოვებულია მეორე გალობა – „მოიხილესა“. ავტორი ძლისპირებს ირმოლოგიონების რეპერტუარიდან იღებს, ღმრთისმშობლისადმი მიძღვნილი ტროპარების – „ღმრთისმშობლისების“ გარეშე, რომლებიც, ცხადია, საგალობლისთვის შერჩეულ ყველა ძლისპირს ახლავს. მაგრამ, მათ ნაცვლად, მეფეს საგალობელში რვა ახალი, ორიგინალური „ღმრთისმშობლისა“ შეაქვს. საგალობლის ტროპარები და „ღმრთისმშობლისანი“ არა მარტო ფუნქციურად, შინაარსობრივადაც განსხვავდება ერთმანეთისგან. ტროპარებში წამყვანი ადგილი უკავია ბიბლიურ-ისტორიულ თემატიკას, ცოდვათა თვითმხილებას, აღსარებასა და სინანულს, ხოლო „ღმრთისმშობლისანი“ გამოირჩევა მკაფიოდ მოკვეთილი საღვთისმეტყველო შინაარსით, ეძღვნება ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს და შეიცავს მისდამი მიმართულ ვედრებას. თუმცა ცოდვათა თვითმხილების განცდა „ღმრთისმშობლისებშიც“ მძაფრ ხასიათს ატარებს და მათში ავტორი წარმოგვიდგება, როგორც „პირველი, საშუალი და დასასრული“ ცოდვილთა შორის (III.4).

ჰიმნოგრაფიულ კანონში მთლიანად 33 ორიგინალური ტროპარია წარმოდგენილი („ღმრთისმშობლისების“ ჩათვლით). შვიდი გალობა (I, III-VIII) ოთხტროპარიანია, ხოლო IX გალობაში „ღმრთისმშობლისას“ (IX.5) წინ შეტანილია „სამებისა“ (IX.4), რის ხარჯზეც ტროპარების რიცხვი ხუთს აღწევს. როგორც აღნიშნულია,

რიცხვ 33-ს საგალობელში სიმბოლური დატვირთვა აქვს და იესო ქრისტეს ასაკზე მიგვანიშნებს (სულავა, 2003: 16).

„გალობანი სინანულისანი“ კვალდაკვალ მიჰყვება ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებს და ბიბლიურ ისტორიაზე დაყრდნობით თანმიმდევრულად გვიჩვენებს სამოთხიდან გამოდევნილი ადამიანის ზნეობრივ დაცემას, რასაც ახლავს პიროვნული ცოდვების თვითაღიარება და სინანული (კაკაბაძე, 1989: 32; სულავა 2003: 18; გრიგოლაშვილი, 2005: 68). „გალობანის“ ტექსტში საკაცობრიო ცოდვათა ქრონოლოგიული თანმიმდევრობა, წმინდა წერილის მსგავსად, პირველცოდვით იწყება და ამ ცოდვათა პიროვნულ ჭრილში თვითმხილება ჰიმნოგრაფიული კანონის გალობათა მიხედვით ამგვარ სურათს ქმნის:

I გალობაში უფლის სადიდებელს (I.1) მოსდევს ღვთის ხატისაებრ და მსგავსებისაებრ შექმნილი ადამიანის „უმაღლო ქმნა“ (I.2) და „მსგავსებისაგან დაკლება“ (I.3);

III გალობა იწყება მეფის სამადლობლით უფლისადმი და „ვნებათა ბილწთა“ აღიარებით (II.1), რასაც მოსდევს ცოდვები კაენიდან მოყოლებული (III.2) ისრაელის ეგვიპტელთა ტყვეობიდან გამოსვლამდე (III.3);

IV გალობაში ყურადღება მახვილდება ისრაელის მეფეთა უსჯულოებებზე (IV.1), ასროლოგიით გატაცებაზე (IV.2), ღვთის ვერშემცნობ ელინთა სიბრძნესა და კერპთმსახურებაზე (IV.3);

V გალობის პირველი ტროპარი სჯულისა და სინდისის „დათრგუნვით“ გამოწვეულ სინანულს ეძღვნება (V.1), რასაც მოსდევს საკაცობრიო ცოდვების განხილვა ესქატოლოგიურ კონტექსტში (V.2-3);

VI გალობაში აღსარება ისრაელის უსჯულო მეფეების ისეთ თვისებებთან მსგავსებას უკავშირდება, როგორიცაა „უძღვება“ (VI.1) და

„მომხვეჭელობა“ პოლიტიკურ სარბიელზე (VI.2) და საქორწილო სარეცლის წაბილწვა (VI.3);

VII გალობაში გრძელდება „ძველთა მათ“ ისრაელის მეფეთა ცოდვების თანაგანცდა, რაც გამოიხატება ანგარების (VII.1), უსამართლობისა (VII.2) და ქვრივ-ობოლთა და გლახაკთა შეუწყალელობის (VII.3) აღიარებაში;

VIII გალობაში პირველი ტროპარის თემაა სახარების ზნეობრივი კანონებისა („სახარების სჯულის“) და მცნებების დარღვევა (VIII.1). მომდევნო ტროპარში მეფე აცხადებს, რომ არასდროს უღალატია ქრისტიანული სარწმუნოებისთვის (VIII.2). გალობა სრულდება მანასე მეფის ლოცვის პერიფრაზით (VIII.3).

IX გალობა ეძღვნება პიროვნული აღსასრულის (IX.1), განკითხვის უამის (IX.2), სინანულით აღდგომისა (IX.3) და მარადიული ნათლის მოლოდინს (IX.4-5).

დავით აღმაშენებლის საგალობელში წმ. ანდრია კრიტელის „დიდი კანონიდანა“ ნამემკვიდრევი სათაური (ექვთიმე ათონელის თარგმანში „დიდ კანონს“ „დიდნი გალობანი სინანულისანი“ ეწოდება, ხოლო არსენ იყალთოელის თარგმანში – „გალობანი სინანულისანი“) და საკაცობრიო ცოდვების საკუთარ თავში მხილვების იდეა: „შეგცოდე შენ უფროდს ყოველთა კაცთა, მხოლომან განგარისხე“, „მე მხოლომან ვჰსცოდე შენდამი, მე ვჰსცოდე უფროდს კაცთა, ქრისტე მაცხოვარ, ნუ დამაგდებ მე“ (კრიტელი, 2020: 133, 144).

„სინანულის მოძღვრად“ აღიარებული ანდრია კრიტელის „დიდი კანონი“ დავით აღმაშენებლის მიბაძვის ობიექტი და შთაგონების

წყაროა² და ნიშანდობლივია, რომ საგალობელის მორიგი ქართული თარგმანი სწორედ მისი უშუალო ინიციატივით შექმნა წმ. არსენ იყალთოელმა. ახალი თარგმანი ზედმინევნით უნდა დაახლოებოდა დედანს – ამგვარი იყო დავით მეფის დაკვეთა. როგორც არსენის ანდერძშია აღნიშნული, „დიდი კანონის“ პირველ ქართულ თარგმანში ექვთიმე ათონელმა შეცვალა საგალობლის ხმა და ძლისპირთა ჰანგი (ანდრია კრიტელის საგალობელი მე-2 პლაგალური ხმისაა, ხოლო ექვთიმეს თარგმანი – მე-3 ძირითადი ხმის). გიორგი მთაწმიდელმა საგალობლის მეორე ქართულ თარგმანში ხმა გაითვალისწინა, მაგრამ „თუსთა ძლისპირთა ზედა თარგმანად არცა მას გულს-ედგინა“. ამ მიზეზთა გამო დაავალა დავით აღმაშენებელმა არსენ იყალთოელს „დიდი კანონის“ ახალი, რიგით მესამე, თარგმანის შესრულება, რომელშიც უცვლელადაა შენარჩუნებული როგორც საგალობლის ხმა, ისე ძლისპირთა ჰანგი. მეფემ ტექსტისთვის ხმის შეწყობა იოანე ქართლის კათალიკოსს დააკისრა:

„უცვალეგლად თუსისა ჳმისაგან, თვთ მათვე ძლისპირთა ზედა მათთა, რომელთა ზედა წმიდასა ანდრეას ბერძულად აღენერნეს, ბრძანებითა და ჳერჩინებითა კეთილადმსახურისა და ღმრთივდაცველისა დავით აფხაზთა და ქართველთა და რანთა და კახთა მეფისათა, რომელმან მე თარგმანებისა, ხოლო წმიდისა მწყემსთა-მწყემსსა იოვანეს, ქართლისა კათალიკოზსა... ჳმისა დადებისა ჳელ-ყოფად გვბრძანა, ვინადგან უცხონი იყვნეს ჩუენისა ენისაგან ძლისპირნი ამათნი“ (კრიტელი, 2020: 227).

ცხადია, არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა ახალი თარგმანის შინაარსობრივ სიზუსტესაც. როგორც გიორგი მთაწმიდელი აღნიშნავდა, ექვთიმე მთაწმიდელმა გამოტოვა „დიდი კანონის“ ბიბლიური სახისმეტყველებანი („ვითა გონებისა შემაქცეველნი“ და „ძნიად

² სრულიად სამართლიანად მიუთითებს გ. თევზაძე, რომ მთავარი განსხვავება ანდრია კრიტელისა და დავით აღმაშენებლის საგალობლებს შორის ისაა, რომ „დავითი ინანიებს, როგორც მეფე, ერის პატრონი, პასუხისმგებელი მისთვის“ (გალობანი, 2015: 16).

გულისჯმისსაყოფელნი“) და მათ ნაცვლად საგალობელში დამატებით შეიტანა სინანულის „სულთა სარგებელი“ ტროპარები, რადგან არ ზრუნავდა თარგმანის სიზუსტეზე. თავად გიორგი მთაწმიდელმა, ექვთიმესგან განსხვავებით, სრულად გადმოიღო საგალობლის „სახისმეტყველებანი და სახელნი ძუელთა და ახალთა წერილთანი“. არსენ იყალთოელმა კი, ამ თვალსაზრისითაც, გაუსწრო წინამორბედ მთარგმნელებს და, ფაქტობრივად, დედნის ქართული ორიეული შექმნა (კრიტელი, 2020: 10-11).

ბიბლიურ სახისმეტყველებას და სახელებს ანდრია კრიტელის კვალად დავით მეფეც ხშირად მიმართავს. მაგალითად, „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტში არაერთხელ იხსენიება ისრაელის მეფეთა უსჯულოებანი (III, IV, VI, VII გალობები), თუმცა ეს თემა უფრო ვრცლად არის გაშლილი ანდრია კრიტელის „დიდ კანონში“ (VII გალობა), რომელიც მოცულობითაც მრავალჯერ აღემატება დავით აღმაშენებლის საგალობელს და შეიცავს 250 ტროპარს.

შენიშვნა: „დიდი კანონის“ პირველ ვერსიაში 210 ტროპარი შედიოდა. შემდეგ მას შეემატა ორმოცი ტროპარი, რომელთა შორის გამოყოფენ ღირსი მარიამ მეგვიპტელისადმი მიძღვნილ დასდებლებს (ორ-ორი ტროპარი თითოეულ გალობაში), აგრეთვე, ტროპარს, რომელიც თვით ანდრია კრიტელს ეძღვნება და ვრცელ „მომიჭსენესას“, რომელშიც სახარების ცხრა ნეტარების (მათ. 5.3-12) თემაა გაშლილი. „დიდ კანონში“ მარიამ მეგვიპტელისადმი მიძღვნილი ტროპარების შეტანა იმ ფაქტმა განაპირობა, რომ ანდრია კრიტელის საგალობელი იმთავითვე გახდა „მარხვანის“ შემადგენელი ნაწილი და სრულდებოდა დიდი მარხვის მესხეთე შვიდეულის ხუთშაბათს, როგორც ეს დადგენილი იყო VI მსოფლიო საეკლესიო კრების მიერ. დიდმარხვის ამავე დღეზე მოდიოდა მარიამ მეგვიპტელის ხსენებაც (კრიტელი, 2020: 17, 58)³.

³ „უწყებად ჯერ არს, რამეთუ სტუდიელთა სუნაქსარსა წერილ არს, რადთა ხუთშაბათსა მარხვათა მესხეთისა შუდეულისასა, ოდეს დიდთა გალობათა იტყოდინ, მაშინ წარიკითხონ წმიდისა მარიამ მეგვიპტელისა ცხორებაჲ“ (სვინაქსარი, 2018: 028); „ხუთშაბათსა მესხეთისა შუდეულისასა... ესრეთ ვიწყებთ დიდთა გალობათა, ხოლო თითოეულსა დასდებელსა ზედა

მარიამ მეგვიპტელი იხსენიება დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტში, კერძოდ, „ღმრთისმშობლისაში“ (VIII.4). საგალობელში დასახელებულ პირთაგან მარიამ მეგვიპტელი ერთადერთია, რომლის ცხოვრების ქრონოლოგია სცდება ბიბლიური ისტორიის ჩარჩოებს (მარიამი 522 წელს გარდაიცვალა). დავით მეფე ხატთაყვანისცემის ძირითადი იდეის („პატივი ხატისად პირმშოდსა მის სახისა აღვალს“) კონტექსტში იმონებს ცენტრალურ ეპიზოდს „მარიამ მეგვიპტელის ცხოვრებიდან“, რომლის მიხედვითაც, ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის ხატი შეისმენს მის ვედრებას, თავდაპირველად აღდგომის ტაძარში შესვლისა და ცხოველმყოფელი ჯვრის თაყვანისცემის უფლებას მისცემს, შემდეგ კი უჩვენებს სინანულის გზას (გრიგოლაშვილი, 2005: 237):

„პატივი ხატისა შენისად შენდამო
 ნიაღმოვალს, ღმრთისმეტყუელთაებრ,
 და ცოდვილთა მოქცევასა
 ანიშებ მის მიერ, ვითარცა ცხად-ჰყოფს
 თეატროდ იგი მრჩობლთა სოფელთად,
 სიკეთე ეგვპტისად – ღირსი მარიამ!“

„მარიამ მეგვისპტელის ცხოვრების“ ქართული რედაქციები (მოკლე – „ცხოვრებად და მოქალაქობად და სინანული ღირსისა მარიამ მეგვპტელისად, რომელი იყო მეძაგ“, ვრცელი – „ცხოვრებად წმიდისა და ნეტარისა მარიამ მეგვპტელისად, რომელი იყოფებოდა უდაბნოთა მათ იორდანისათა“) ნ. მირაშვილმა გამოსცა (მირაშვილი, 2009: 102-131). მარიამის სვინაქსარული ცხოვრება შეტანილია „დიდ სვინაქსარში“ (სვინაქსარი, 2018: 202). დასახელებულ თხზულებებში ვერ ვპოულობთ დავითისეული გამოთნათქვამის „თეატროდ იგი მრჩობლთა სოფელთად“ სახისმეტყველებით ნანამძღვარს. შღრ.: „**თეატრონი ანგელოზთა და კაცთა**“ (ქეგლები, 1971: 169). შღრ.: „მდგომარე არიან ანგელოზნი მხედველად ცხოვრებისა შენისა, რამეთუ **თეატრო-ქმნილ ხარ ანგელოზთა და კაცთა**“ (კოჭლამაზაშვილი, 2015: 589). მარიამ მეგვიპტელის ჰიმნოგრაფიულ ციკლში, რომელიც გიორგი მთაწმიდელის მიერაა ნათარგმნი, მხოლოდ გაკვირვებული ანგელოზია ნახსენები: „ძალთა ცისათა იხილეს წყობად შენი ეშმაკთა მიმართ, მარიამ, და განკურდეს“ (Sin.69, 64r). მარიამ

ვჰყოფთ სამსა მუწლთმოდრეკასა. მესამესა გალობასა ზედა წარდგომად და საკითხავი მარიამ მეგვპტელისად“ (ტიპიკონი, 2005: 113).

მეგვიპტელის ღვანლით გაკვირვებული სამყარო, ანგელოზთა დასი და კაცთა კრებული მხოლოდ „დიდი კანონის“ ბერძნულ დედანში, კერძოდ, მარიამ მეგვიპტელისადმი მიძღვნილ ტროპარში გვხვდება: **Ἀπάσας ἐξέστησας, τῇ ξένῃ πολιτείᾳ σου, Ἀγγέλων τάξεις, βρωτῶν τὰ συστήματα, ἀψῶς βιάσασα, καὶ φύσιν ὑπερβιάσασα, ἀνθ' ὧν ὡς ἄσλος τοῖς ποσίν, ἐπιβαίνουσα Μαρία, Ἰορδάνην διεπέρασας.** **ლათინური თარგმანი: Tua illa nova vivendi ratione universos in stuporem agisti tum angelicos ordines, tum mortalium coetus, quæ velut sine corpore vixeris, sisque supergressa naturam quamobrem velut sine corpore pedibus incedens, o Maria, Jordanem transivisti** (დიდი კანონი, 1865: 1385-1386). **ქართული თარგმანი: „ყველა გააკვირვე, შენი ახალი ცხოვრების წესით, ანგელოზთა დასები, მოკვდავთა კრებულები, უხორცოდ იცხოვრე და ბუნებაზე ამაღლდი, მარიამ, ამიტომ, როგორც უხორცომ, ფეხით გადაიარე იორდანე“. დამონშე-ბული პარალელი ნათლად ადასტურებს, რომ დავით აღმაშენებელი კარგად იცნობდა არა მარტო „დიდი კანონის“ ქართულ თარგმანებს (რომლებშიც გამოტოვებულია მარიამ მეგვიპტელისადმი მიძღვნილი ტროპარები), არამედ მათ ბერძნულ დედანსაც, რაც შეიძლება იმის დამატებით არგუმენტადაც გამო-დგეს, რომ მეფე თავად მონაწილეობდა ანდრია კრიტელის საგალობლის ქართულად თარგმნაში (იხ. ლოლაშვილი, 1978: 72; გალობანი, 2015: 15).**

ანდრია კრიტელი და დავით აღმაშენებელი განსხვავებულ მიდგომას ავლენენ დავით მეფესალმუნის ცხოვრების რეალიების მიმართ. „დიდი კანონში“ სამი ტროპარი ეთმობა ბიბლიური დავითის ცხოვრების შეგვახსენებს დავითის შეცოდებას ურიას ცოლთან, ბერსაბესთან, შემდეგ ურია ხეთელის ვერაგული გზით მკვლევლობას, ბოლოს ყურადღებას ამახვილებს მეფის სინანულზე და იქვე მოჰყავს 50-ე ფსალმუნის დასაწყისის პერიფრაზი (ფსალმ. 50.3-6):

„განაქიქა ოდესმე დავით,
 ვითარცა ძეგლსა შინა წარწერით
 გალობასა შინა თუსსა
 და მხილებულ ყო ცოდვად,
 თქუა რად ესრეთ: „**მინყალე მე,
 მხოლოსა შეგცოდე ყოველთა ღმერთსა,**

შენ განმზიდე, უფალო“ (კრიტელი, 2020: 52, 191).

დავით აღმაშენებელი გვერდს უვლის ბაგრატიონთა სამეფო გვარის ბიბლიური მამამთავრის – დავით წინასწარმეტყველის ცოდვებს, იზიარებს სინანულის ფსალმუნთა (6; 31; 37; 50; 101; 129; 142) სულისკვეთებას და ხშირი პერიფრაზებით ცდილობს ღვთივსულიერი „ფსალმუნთა წიგნით“ შთაგონების გამოხატვას. „ფსალმუნთა“ პერიფრაზი „გალობანი სინანულისანის“ დასაწყისშივე შეინიშნება, მთელს საგალობელში გრძელდება და ავტორი ერთ-ერთ შემაჯამებელ ტროპარშიც სწორედ „ფსალმუნთა“ ტექსტის მოხმობით ცხადყოფს, რომ თავისი ბოლოქარი ცხოვრება ქრისტესა და ეკლესიის მსახურებას შეაღია:

„არავე აღვიხუენ ჳელნი,

არცა **დავდე სასოებად ჩემი**

ღმრთისა მიმართ უცხოფსა, არცა

უცხოთესლი რადმე სარწმუნოებად

სანურთელ ვყავ სულისა, გარეშე მისსა,

რომელი მასწავეს ღმრთისმეტყუელთა შენთა!“ (VIII.2).

შდრ.: „რათა **დაღვან ღმრთისა მიმართ სასოებად** მათი და არა დაივიწყონ საქმეთა ღმრთისათა და მცნებათა მისთა გამოფიებდენ“ (ფს. 77.7).

რ. სირაძის სამართლიანი შენიშვნით, დავით აღმაშენებლის მეორე პოეტური „მე“ ბიბლიური დავითია, „გალობანი სინანულისანი“ კი მისი 50-ე ფსალმუნის კვალობაზეა შექმნილი (სირაძე, 1992: 96)⁴.

„გალობანი სინანულისანის“ ინტერტექსტში არაერთხელ ამოტივტივდება იუდეის ბიბლიური მეფის – მანასეს სახეც. წმინდა წერილში მისი ცხოვრება ორ პერიოდად იყოფა: სინანულამდე (4 მეფ. 21.1-18) და სინანულის შემდეგ (2 ნემტ. 33.12-16), როცა უფალი

⁴ სიმბოლურია, რომ დავით აღმაშენებლის უკანასკნელ განსასვენებელზე – საფლავის ქვაზე დავით წინასწარმეტყველის „ფსალმუნთა“ მუხლია წარწერილი: „**ესე არს განსასვენებელი ჩემი უკუნითი უკუნისამდე, ესე მონავს; აქა დავემკვდრო მე**“ (ფსალ. 131.14).

შეისმენს მანასეს ლოცვა-ვედრებას, რომელიც აპოკრიფულ ლიტერატურაში „მანასე მეფის ლოცვის“ (Oratio Manasse) სახელწოდებითაა ცნობილი.

„ლოცვა მანასე მეფისა იუდასა, ოდეს ტყუჴდ შეიპყრეს ბაბილოვნსა“ სეპტუაგინტაშია (2 ნეშტ. 36.23 მუხლის შემდეგ) შეტანილი, თუმცა ეს ტექსტი გავრცელებული იყო დამოუკიდებლადაც, როგორც ის იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერებშია (Sin. Geo. O. 34) წარმოდგენილი. მანასეს ლოცვა მწვავე სინანულითაა განმსჭვალული და სიმბოლურია, რომ დავით აღმაშენებლის საგალობლის VIII.3 ტროპარი მთლიანად მის მოტივებსა და ფრაზებზეა აგებული.

აღსანიშნავია, რომ მანასეს ლოცვის დასაწყისი ციტირებულია „ხრონოგრაფის“ არსენისეულ თარგმანში: „ილოცა მეტყუელმან: „უფალო, ყოვლისა მპყრობელო, ღმერთო მამათა ჩუენთაო“ და შემდგომი. და შეისმინა უფალმან“ (ხრონოგრაფი, 1920: 112). აპოკრიფის სრული ქართული თარგმანი ბაქარის ბიბლიაშია დაცული (ბაქარი, 1743: 351), როგორც ჩანს, გვიანდელი რედაქციით, რადგან „გალობანი სინანულისანის“ რამდენიმე ფრაზა უფრო ახლოს დგას მანასეს ლოცვის ადრეულ, მოკლე ქართულ რედაქციასთან (Sin. Geo. O. 34, 16r):

გალობანი სინანულისანი

მანასე მეფის ლოცვა

[1] აწ, მომდრეკელი მუჴლთა გულისათად

ვჴმობ, ვითარცა სხუად მანასე,

[2] მილხინე, შ მეუფეო, მილხინე

[3] და ნუ წარმწყმედ ცოდებათა შინა,

[1] აწ მოვიდრეკ მუჴლთა გულისა ჩემისათა...

ლოცვა მანასე მეფისა...

[2] მილხინე მე, უფალო, მილხინე...

[3] ნუ თანაწარმწყმედ მე

უსჴულოებათა შინა ჩემთა

(მდრ.: Sin. Geo. O. 34: ნუ წარმწყმედ

ურჴულოებათა შინა ჩემთა)

[4] და ნუ იწუნებ ძვრთა ჩემთა,

[4] ნუეკუქ რისხვთ იწუნებ

ბოროტთა საქმეთა ჩემთა

(მდრ.: Sin.Geo.O.34: ნუეკუე

დაჰმარხავ რისხვით ძუირსა ჩემთვის)

[5] და ნუ დამსჯი მე ქუესკნელთა
თანა,

[5] ნუცა დამსჯი მე ქუესკნელითა

ქუეყანისათა (მდრ.: Sin.Geo.O.34:

ნუცა დამსჯი მე ქუესკნელთა თანა

ქუეყანისათა)

[6] რამეთუ შენ ხარ ღმერთი
მონანულთა (VIII.3).

[6] რამეთუ შენ ხარ ღმერთი

მონანულთა“ (ბაქარი, 1743: 351).

„გალობანი სინანულისანი“ მრავალმხრივ წარმოაჩენს დავით აღმაშენებლის განსწავლულობას და საფუძვლიან ცოდნას საეკლესიო სიბრძნისმეტყველების ყველა დარგში, რომლებიც მას სამეთო კარზე აქვს შესწავლილი. როგორც ცნობილია, მომავალი მეფის აღზრდა-განათლების საქმე (დავითი გამეფდა 1189 წელს, 16 წლის ასაკში) გიორგი ჭყონდიდელს ჰქონდა მინდობილი, რომელსაც მემატთანე ასე გვიხასიათებს: „გიორგი ჭყონდიდელი, მწიგნობართუხუცესი თვისი, კაცი სრული ყოვლითა სიკეთითა სულისა და ჴორცთაჲთა, სავსე სიბრძნითა და გონიერებითა, განმზრახი, სუანი და ფრთხილი, თანა-აღზრდილი პატრონთაჲ, აღმზრდელი პატრონისაჲ და თანა-განმკათველი ყოველთა გზათა და საქმეთა და ღუაწლთა მისთაჲ“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 319). სწორედ გიორგი ჭყონდიდელის ხელმძღვანელობით ეცნობოდა დავითი მდიდარ ქართულ საეკლესიო ლიტერატურულ ტრადიციებს, ასევე, ათონის და შავი მთის მთარგმნელობითი სკოლების უახლეს ლიტერატურულ პროდუქციას⁵. ცხადია ისიც, რომ უდიდესი განათლების მქონე დავით მეფე მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე

⁵ დავით აღმაშენებელი კარგად ჰქონდა შესწავლილი არა მარტო სასულიერო და საერო სიბრძნე, არამედ სპარსული მწერლობა, მაჰმადიან მეცნიერთა თხზულებები, აღმოსავლური

გამუდმებით სრულყოფდა თავის ცოდნას, რაშიც დიდ როლს ასრულებდა მეფის თანამშრომლობა თავის მოძღვართან – არსენ იყალთოელთან, რაც შენიშნული აქვს კიდევ ანტონ კათალიკოსს (წყობილსიტყვაობა, 1980: 238):

„შესაბამ თვსთა სიბრძნედ მოძღუარ არსენი
იყალთოელი ჰყვანდა, ღირსად სავსენი,
რომლისა ფრასი არს შუენიერ სასმენი,
ღმრთის-მეტყუელებრნი მისნი წერილ-საქმენი,
გარნა დავითის ქმნილნი არს ყოვლსა ზენი“.

„ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“ არაერთგზის ამახვილებს ყურადღებას დავით აღმაშენებლის უაღრეს განათლებასა და წიგნიერებაზე. მემატიანის თქმით, მეფემ „ესეოდენ შეიყუარნა და შეითვსნა“ წიგნები, რომ მათით ცოცხლობდა („სთქუმცა, თუ მათ შინა ცხოველ არს და მათ შინა იძრვის“) და საზრდოობდა („იგინი იყენეს მისა საზრდელ ყოველთა გემოვან, და სასუმელ ტკბილ და საწადელ; იგინი შუება, განცხრომა, საწურთელ და სარგებელ“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 331). ფაქტობრივად, დავითის დროს ჩამოყალიბებული სახე მიიღო სამეფო ბიბლიოთეკამ და ამ დამსახურებისთვის მემატიანე მას ალექსანდრიის ბიბლიოთეკის დამაარსებელ პტოლემე II ფილადელფოსს (ძვ. წ. 285-246) აღარებს: „გონიერად, - დედად სიბრძნისა რაჲ პოვა შიში უფლისად, შიშისად ღმრთისა - საღმრთონი წერილნი, - და ესენი მდიდრად შეიკრიბნა, რაოდენნი პოვნა გარდამოღებულად ენასა ქართულსა სხუათა ენათავან, ძუელნი და ახალნი, ვითარცა სხუამან პტოლემეოს, ამას ზედა ოდენ სახოვან-ქმნილმან; და ესეოდენ

ადაბის (ცოდნის) უპირატესი დარგი – ასტროლოგია (იხ.: ვალობანი სინანულისანი, IV.2). ნიშანდობლივია, რომ ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის ჩასახვა-განვითარება სწორედ მისი მოღვაწეობის ხანას ემთხვევა. არსებობს ცნობა დავით აღმაშენებლისდროინდელ საქართველოში ობსერვატორიის არსებობისა (გვახარია, 2002: 134, 137).

შეიყუარნა და შეითვსნა, რომელ სთქუმცა, თუ მათ შინა ცხოველ არს და მათ შინა იძრვის. ივინი იყვნეს მისა საზრდელ ყოველთა გემოვან, და სასუმელ ტკბილ და საწადელ; ივინი შუება, განცხრომა, საწურთელ და სარგებელ“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 331).

დავითი გამუდმებით ზრუნავდა ქართული მწიგნობრობის ცენტრებზე როგორც საქართველოში, ისე საზღვარგარეთ: „ლავრანი და საკრებულონი და მონასტერნი არა თვისისა ოდენ სამეფოვანნი, არამედ საბერძნეთისანი, მთანმიდისა და ბორღალეთისანი, მერმეცა ასურეთისა და კვიპრისა, შავისა მთისა და პალესტინისანი აღაფსნა კეთილითა, უფროდსა საფლავი მეუფისად და მყოფნი იერუსალემისანი თვთოფერთა მიერ შესაწირავთა განამდიდრნა. კუალად უშორესცა ამათსა: რამეთუ მთასა სინასა, სადა იხილეს ღმერთი მოსე და ელია, აღაშენა მონასტერი და წარსცა ოქროდ მრავალათასეული, და მოსაკიდელნი ოქსინონი და წიგნები საეკლესიოდ სრულებით⁶ და სამსახურებელი სიწმიდეთად ოქროდსა რჩეულისად“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 336-337).

მემატინის თქმით, მეფე მთელ თავისუფალ დროს წიგნების კითხვას ანდომებდა: „შემდგომად სერობისა, ნაცვალად ძილისა ანუ სხვსა რადსამე საქმისა“, ჩვეულებად ჰქონდა „კითხუად წიგნთად“, რომელნიც ყველგან თან დაჰქონდა, სადაც არ უნდა წასულიყო: ნადირობისას, მიმოსვლისას თუ ლაშქრობისას – ყოველთვის „წიგნები ეტვრთის სიმრავლესა ჯორთა და აქლემთასა; და სადა გარდაჯდის ჰუნესა, პირველ ყოველისასა წიგნნი მოაქუნდიან ჯვლითა და არა დააცადის კითხვად, ვიდრე არა დაშურის“. როდესაც

⁶ დავით აღმაშენებლის მიერ სინას მთის წმ. ეკატერინეს სახელობის ლავრისთვის შეწირულ საწვლადსა მოსოქცილოში (Sin.O.Geo.10, 265v) დასულია მეფის ავტოგრაფი: „ქ. მე. დავით, უნარჩევსმან მონაჰან ყოველთა მონათა ქრისტესთამან, განგვზაუნე წიგნი ესე მთას წმიდას სინას; ვინცა მოიჭმარებდეთ, ლოცვა ყავთ ჩემთუინ“ (სილოგავა, 2003: 374-376).

თვითონ დაიღლებოდა, სხვას გადასცემდა წიგნს საკითხავად, თავად კი გულდასმით უსმენდა და განმარტავდა მათ მნიშვნელობასა და შინაარსს: „არა გარეწარად, არამედ ფრიადცა ფროთხილად ისმენნ წინაშე თვისსა მკითხველისასა; გამოეძიებნ, ჰკითხავნ, უფროდსლა თვთ განჰმარტებნ ძალსა და სიღრმესა მათსა“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 331; კეკელიძე 1980: 272-273).

მეფის ბიოგრაფი საგანგებოდ აღნიშნავს დავით აღმაშენებლის საღვთო წერილით, განსაკუთრებით, სამოციქულოს წიგნებით დაინტერესებას: „ვთქუა სხუადცა საქმე, საცნაურ-მყოფელი წიგნთა სიყუარულისად, რომელსა შინა არა რად იყოს ტყუვილი; ვინადთგან წარსწყმედს უფალი რომელნი იტყვან სიცრუევსა. წინა-დაიდვის ოღესმე წიგნი სამოციქულოდ წარკითხვად და რაჟამს დაასრულის, ნიშანი დასუს ბოლოსა წიგნისასა. ხოლო მოქცევასა წელინდისასა მით ნიშნით აღვთუალებთ: **ოცდაოთხეჯერ წარეკითხა**“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 332-333). გამომდინარე აქედან, არ არის გასაკვირი, რომ „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტში არაერთ ციტატასა და პერიფრაზს ვხვდებით „სამოციქულოდან“:

გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი :

„**ცხოვრდენ ცოდვილნი, რომელთად პირველი... მე ვარ**“ (III.4);

შ დ რ . , ს ა მ ო ც ი ქ ე ლ ო :

„ქრისტე იესუ მოვიდა სოფლად **ცოდვილთათუს ცხორებად, რომელთად პირველი მე ვარ**“ (1 ტიმ. 1.15).

გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი :

„**ელლინთა მიერ ვერცნობად სიბრძნითა ღმრთისადთა ღმრთისად**“ (IV.3);

შ დ რ . , ს ა მ ო ც ი ქ ე ლ ო :

„ვინადთგან **სიბრძნითა მით ღმრთისადთა ვერ იცნა** სოფელმან **სიბრძნითა თუსითა ღმერთი**. ვინადთგან ჰურიანიცა სასწაულსა ითხოვენ, და წარმართნი (დედანშია: Ἐλλην – ბერძნები) სიბრძნესა ეძიებენ“ (მდრ.: 1 კორ. 1.21-22).

გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი :

„სჯულისა შენისა მოწამე სჯული გონებისაჲ ცოდვისა და ჳორცთა სჯულსა დაჲამონე“ (V.1);

შდრ., სამოციქულო :

„თავადი მე გონებითა ჩემითა ვჰმონებ რჩულსა ღმრთისასა, ხოლო ჳორცითა – შჯულსა ცოდვისასა“ (რომ. 7.25).

გალობანი სინანულისანი :

„არა განუხუენ ნანლეენი მოქენეთა“ (VII.3);

შდრ., სამოციქულო :

„დაჰჳმნეს ნანლეენი თჳსნი“ (1 იოან. 3.17)

გალობანი სინანულისანი :

„სულითა ღმრთისაჲთა“ (IX.4);

შდრ., სამოციქულო :

„რომელნი სულითა ღმრთისაჲთა ვლენან, იგინი არიან შვილნი ღმრთისანი“ (რომ. 8:14).

„ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისის“ კიდევ ერთ მნიშვნელოვან ცნობას გვანვდის დავით აღმაშენებლის წიგნისადმი სიყვარულის შესახებ. თავის მეომრებთან ერთად ავჭალაში ჩასათრებულ მეფეს თან წაუღია გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა კრებული – „თანა-წარიტანა წიგნი ღმრთისმეტყუელი“ და იმდენად გართულა წიგნის კითხვით, რომ მხოლოდ დიდი სისხლისღვრის შემდეგ შეუტყვია მტერთან გამართული შეტაკების ამბავი და უთანასწორო ბრძოლაში ჩართულა: „შეექცა კითხვასა და ესეოდენ წარიტყუნა მისგან გონებითა, რომელ ყოვლად დაჰვინცდა წინამდებარე საქმე, ვიდრემდის ჳმად რაჲმე კივილისაჲ შემოესმა ყურთა. მყის დაუტევა წიგნი მუნვე და ამჳედრებული მიჰყვა მას ჳმასა და ზედა-წარადგა მონათა თჳსთა, ესევეითარსა ღუანლსა შინა მყოფთა“. მემბტიანე დასძენს, რომ „ესევეითარსა საქმესა შინა და ესეოდენ უცალოსა წიგნივე აქუნდეს უსასწრაფოესად საქმედ“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 333-334). ამ ცნობის გათვალისწინებით, ნიშანდობლივ ფაქტად

უნდა მივიჩნიოთ „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტში დადასტურებული არაერთი პერიფრაზი გრიგოლ ღვთისმეტყველის ქართული თარგმანებიდან⁷. მაგალითად, გრიგოლ ღვთისმეტყველის ცნობილი გამონათქვამი – „მ შერწყუმად ახალი! მ შებავებად საკურველი!“ უდევს საფუძვლად დავით აღმაშენებლის საღვთისმეტყველო დებულებას „ახალი შებავებად, ღმერთი და კაცი“ (V.4), რომლის მიხედვითაც ქრისტეს ერთ შებავებულ ჰიპოსტასში მოხდა ორი ბუნების (ღმერთის და კაცის) ჭეშმარიტად შეერთება ისე, რომ თითოეულმა ბუნებამ დაიცვა თავისი არსებითი თვისებები და განსხვავებები (დოგმატიკონი, 2013: 54-55, 218). დავით აღმაშენებელი იმდენად კარგად იცნობს გრიგოლ ღვთისმეტყველის ლიტერატურულ მეკვიდრეობას, რომ „ეგვიელის წიგნის“ 37.5-9 მუხლების პერიფრაზს სწორედ ამ წმინდა მამის ჰომილიის ექვთიმე მთაწმიდელისეული თარგმანიდან იმონებს და არა უშუალოდ ბიბლიიდან:

„ვინაფთვან აღსარებით გრძნობად და შეკრებად იწყო

ქუალი ქუალსა თანა და ნაწევარი ნაწევარსა,

და განწყმელთა მოჰბერა

სული კუალადგებისად“ (IX.3).

მღრ., გრიგოლ ღვთისმეტყველი: „ვინაფთვან შეკრებად იწყო განმაცხოვრებელისა მის მიერ მკუდართადასა და შეერთებად ქუალი ქუალსა თანა და ნაწევარი ნაწევარსა თანა და წმელთა მათ ქუალთა მიეცა სული ცხორებისად და კუალადშობისად, გულსავე ვარ, ვითარმედ აღსრულებად ჯერ-არს ყოველისავე აღდგომისად“ (ღვთისმეტყველი, 2013: 264);

ეგვიელის წიგნი: „ამათ ეტყვს აღონაი უფალი **ქუალესა** ამას: აჰა მე შემოვიყვანო თქვენ ზედა **სული** სიცოცხლისად... და აჰა ძრვად და მოიყვანნა ქუალნი, **ქუალი ქუალისა მიმართ** თითოეული **შენაწევრებისა** მიმართ მისისა...

⁷ დავით აღმაშენებლის დროს არსებობდა გრიგოლ ღვთისმეტყველის წიგნების არაერთი ქართული თარგმანი, რომლებიც შესრულებული იყო მრავალთავის მთარგმნელების, ექვთიმე ათონელის, დავით ტბელის, ეფრემ მცირისა და არსენ იყალთოელის მიერ. ყველა მათგანი გამოქვეყნდა ლუვენის უნივერსიტეტის პროქტ Nazianzos-ის ფარგლებში.

ოთხთაგან სულთა მოვედინ სული და მიებერენ მკუდართა ამათ მიმართ და განცოცხლდენ“ (37.5-9).

დავით აღმაშენებლის საღვთისმეტყველო ლიტერატურით დაინტერესებაზე „დოგმატიკონის“ ერთ-ერთი ნუსხის მინაწერიც მეტყველებს, რომელიც ცხადყოფს, თუ რა დიდი ინტერესით ადევნებდა თვალყურს მეფე არსენ იყალთოელის ლიტერატურულ და მთარგმნელობით მოღვაწეობას ამ დარგში:

„არსენისსა მისრული მღვმეს, იტყვს დავით მეფე: „მე მაშინდელი კაცი ვარ, ოდეს არსენი დაროჯიდი (=გახუხული პური) ჭამა, მარჯუენასა გუერდსა ზედა წვა, ნოსელსა იკითხვიდა და „დოღმატიკონსა“ აწამებდა და ცვლისა სოფიანმიდასა იგივე მარტოჲ იქმოდაო“ (S-1463, 181r; აღწერილობა, 1961: 222; ლოლაშვილი, 1978: 67)⁸.

ამ მოკლე ცნობიდან კარგად ჩანს, თუ როგორი მოკრძალებით იყო გამსჭვალული მეფე თავისი მოძღვრისადმი, რომელსაც „მიომღვიმის ანდერძში“ „სასოსა და განმანათლებელს“ უწოდებს (ანდერძი, 2003: 114). ამავე მინაწერიდან ვგებულობთ იმასაც, თუ რა დიდი სიყვარული აკავშირებდა არსენს თავის აღმა-მატერთან – მანგანის აკადემიასთან, თავისი სტუდენტობის ქალაქ კონსტანტინოპოლთან და მის მთავარ ტაძართან – აია-სოფიასთან.

⁸ საღვთისმეტყველო და პოლემიკურ ლიტერატურაში დავით აღმაშენებლის მაღალი კომპეტენციის მაჩვენებელია ქართულ-სომხური საეკლესიო კრება, რომელსაც ქართული მხრიდან მეფე, იოანე კათალიკოსი და არსენ იყალთოელი ესწრებოდნენ, ხოლო სომხური მხრიდან ეპისკოპოსები და მონასტრების წინამძღვრები. ისტორიკოსთა აზრით, კრების მიზანი იყო სომეხთა და ქართველთა საეკლესიო გაერთიანება, რის წინაპირობასაც ქმნიდა ის, რომ იმხანად სომხეთის უდიდესი ნაწილი საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდა (მეტრეველი, 2002: 322-324). სომხური მონოთეოზიკური ეკლესიის წარმომადგენლებთან გამართულ სარწმუნოებრივ პაექრობაში გამარჯვების მოპოვება სომხური ენის ფლობასთან ერთად, არაერთი დოქტრინალური და ისტორიული საკითხის სიღრმისეულ ცოდნას მოითხოვდა, რაც სწორედ მეფე დავითს აღმოაჩნდა, რომელმაც გადამწყვეტი სიტყვა თქვა საეკლესიო კრებაზე. სომხებს დამარცხებულად უცნიათ თავი და მეფისთვის მიუმართავთ: „ჩვენ მოწაფე გუგონე ამათ მოძღუართა თქუენთად, გარნა, ვითარ ვხედავთ, შენ სამე ხარ მოძღუარი მოძღუართად, რომლისა ბრჭალსა ვერ მიმწუდარ არიან ეგე მოძღუარ-საგონებელნი თქუენნი“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 341).

მანგანის აკადემიაში განსწავლული არსენ იყალთოელის თანადგომით, დავით აღმაშენებელმა საფუძველი ჩაუყარა გელათის აკადემიას, რომელიც იქცა „აღმოსავალისა მეორედ იერუსალიმად, სასწაულად ყოვლისა კეთილისად, მოძღურად სწავლულებისად, სხუად ათინად, ფრიად უაღრეს მისსა საღმრთოთა შინა, წესად და კანონად ყოვლისა საეკლესიოდასა შუენიერებისად“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 313-314). გელათის აკადემიაში ამგვარად იყო ერთმანეთთან იყო შერწყმული სასულიერო-საეკლესიო (იერუსალიმი) და არასაეკლესიო, საერო (ათინა) სიბრძნე. ამავე სიმბოლური მნიშვნელობის შემცველია გელათის აკადემიის კარიბჭის ფასადზე გამოსახული ჰორელიეფი – ვადაშლილ წიგნში ჩახაზული მზე და შრომანი (სირაძე, 1992: 3-4).

როგორც ცნობილია, გელათის აკადემიაში სწავლების სისტემა მანგანის აკადემიის მოდელზე იყო გამართული და ბიბლიოლოგიასთან, ღვთისმეტყველებასთან, ლიტურგიკასთან, კანონიკასთან და სხვა საეკლესიო დარგებთან ერთად ისწავლებოდა ტრივიუმ-კვადრივიუმის შვიდი დისციპლინა: გრამატიკა, დიალექტიკა (ლოგიკა), რიტორიკა, გეომეტრია („ქვეყნის საზომლოდ“), არითმეტიკა, ასტრონომია და მუსიკა (ყაუხჩიშვილი, 1948: 15).

დავით აღმაშენებელი და არსენ იყალთოელი გელათის აკადემიისთვის სპეციალისტების მომზადებისთვისაც ზრუნავდნენ. სომეხი ისტორიკოსის – ვარდან აირვანელის ცნობით, დავით მეფემ „შეარჩია 40 ახალგაზრდა, გაგზავნა საბერძნეთში ენების შესასწავლად და თარგმანების შესასრულებლად, რაც მათ შეასრულეს. სამი მათგანი საუკეთესო და აზრიანი აღმოჩნდა, იქმნა ერის მშვენიებად“ (ვარდან

არეველცი, 2024: 171)⁹. დავითის მემატეანეც აღნიშნავს, რომ მეფემ გელათის აკადემიაში „შემოკრიბნა კაცნი პატიოსანნი ცხოვრებითა და შემკობილნი ყოვლითა სათნოებითა, არა თუსთა სამეფოთა ოდენ შინა პოვნილნი, არამედ ქუეყანისა კიდეთა, სადადთცა ესმის ვიეთიმე სიკეთე, სისრულე და სულიერითა და ჴორციელითა სათნოებითა აღსავესობად; იძიენა და კეთილად გამოიძიენა, მოიყვანნა და დაამკვდრნა მას შინა“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 313).

მნიშვნელოვანი იყო გელათის აკადემიის უზრუნველყოფა ახალი სახელმძღვანელოებით. ერთ-ერთი ასეთი წიგნი იყო იოანე დამასკელის „წყარო ცოდნისაჲ“, რომლის პირველი სრული თარგმანის შესრულებაში ეფერემ მცირეს არსენ იყალთოელი შეეწყოდა, მაგრამ არსენმა გელათის აკადემიისთვის ხელახლა თარგმნა ეს სახელმძღვანელო, რაც მას, დიდი ალბათობით, დავით აღმაშენებელმა შთააგონა. ვფიქრობთ, ამაზე უნდა მეტყველებდეს „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტში „წყარო ცოდნისაჲს“, კერძოდ, „გარდამოცემის“ არსენი იყალთოელისეული თარგმანიდან შეტანილი პერიფრაზების სიმრავლე:

გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი :

„საკრველად გრძნობადისა

და გონიერისა მყოფობისად დამანესე“ (I.2);

შდრ., გ ა რ დ ა მ ო ც ე მ ა :

„კაცი თანად გრძნობადადცა და გონიერად (ეფრემის თარგმანში „საცნაურადცა“ – რ. ხ.) დაბადებულ იყო“ (გარდამოცემა, 2000: 105).

გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი :

„ვრცელად განუხუნ გრძნობანი“ (I.3);

შდრ., გ ა რ დ ა მ ო ც ე მ ა :

„ვრცელად განახუნა გრძნობანი“ (გარდამოცემა, 2000: 111).

⁹ ძირითადად, ამ დისციპლინების ჩამონათვალს ვხვდებით იოანე პეტრინის „განმარტებაში“ და ამონიოს ერმისის არისტოტელეს „კატეგორიების“ „მოსაწყენებელში“, რომლებიც გელათის აკადემიის მთავარი სახელმძღვანელოები იყო (მელიქიშვილი, 2019: 31).

გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი :

**„ამისთვის ღმერთმამაკაცებზე
მოქმედ იქმნა ზეშთა ღმერთთაჲ,
რადთა კაცებზე უწყოდნის
ვნებანი ჩუენნი“ (IV.4);**

შდრ., გ ა რ დ ა მ ო ც ე მ ა :

„ერთსა ვიტყვთ ქრისტესსა **ღმერთმამაკაცებრსა მოქმედებასა** და სიტყვთა ამით ორთა მოქმედებათა გულისჯმა-ვჰყოფთ ორთა მათ ბუნებათა მისთასა: ღმრთეებითა უკუე – ღმრთეებისასა და კაცებითა – კაცებისა მისისა კაცებრივსა მას მოქმედებასა“ (გარდამოცემა, 2000: 210); **„ვნებანი კაცისანი მიიხუნა**, რამეთუ ყოვლითურთ კაცი, და ყოველნი კაცისანი მიიხუნა, თვნიერ ცოდვისა“ (გარდამოცემა, 2000: 210).

გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი :

**„მარტო, სრულო, სამ-მზეო, ერთ-ცისკროვნებაო,
განმინათლე მხედველობითი სულისაჲ“ (IX.4);**

შდრ., გ ა რ დ ა მ ო ც ე მ ა :

„განუყოფელად განიყოფვის ღმრთეებაჲ და ვითარცა **სამნი მზენი**, ურთიერთას მახლობელნი და მარადის განუშორებელნი, **ერთსა გამოავლინებენ ნათელთა** შეზავებასა და შეერთებასა“ (გარდამოცემა, 2000: 58); „ყოველივე სიზრქე ნივთიერი განდო და განინმიდა **მხედველობითი ძალი სულისაჲ** (ეფრემის თარგმანშია „**თუალი სულისაჲ**)“, ეგრეთღა იქმნა მარტუე ღმრთისმხილველობისა მიმართ“ (გარდამოცემა, 2000: 26).

როგორც აღვნიშნეთ, საღვთისმეტყველო შინაარსით, განსაკუთრებით, „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტში წარმოდგენილი „ღმრთისმშობლისანი“ გამოირჩევა¹⁰, რომლებშიც ავტორი, დიდწილად სწორედ „გარდამოცემის“ არსენისეულ თარგმანზე დაყრდნობით, უაღრესად ზუსტი და მონესრიგებული ტერმინოლოგიის გამოყენებით თეზისების სახით, მოკლედ და მკაფიოდ გადმოგვცემს რთულ დოგმატურ საკითხებს:

¹⁰ მეფე დავით IV-ის იდეა ტბელ აბუსერისძემ განავითარა და ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელს საღვთისმეტყველო შინაარსის ჰიმნოგრაფიული კანონი მიუძღვნა, რომელიც იოანე დამასკელის „გარდამოცემის“ ორივე ქართულ თარგმანს ემყარება (იხ.: ხალვაში, 2024: 175-204).

გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი :

„რომელმან სიტყუად

განაზრქე ჯორცითა და კარვითა მიწისადათ“ (I.4);

შდრ., გ ა რ დ ა მ ო ც ე მ ა :

„ჩუენ ქრისტედ ქმნასა და წოდებასა ვიტყვთ ძისა და სიტყვსა ღმრთისასა, რადთგან მუცელსა შინა წმიდისა მარადის ქალწულისასა და ი კ ა რ ვ ა (ეფრ.: „დაიმკვდრა“ – რ. ხ.) და **ჯორც-იქმნა** უქცეველად“ (გარდამოცემა, 2000: 228); „შევერთების სიტყუად ღმრთისად ჯორცთა შუამდგომელობითა გონებისადათ, რომელი შუამდგომელ იქმნა შორის ღმრთისა სინმიდისა და **ჯორცთა სიზრქისა**“ (გარდამოცემა, 2000: 162).

გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი :

„ამისთჳს **სისხლთა**

ქალწულებრივთაგან ჯორცნი ღმრთისანი“ (V.4);

შდრ., გ ა რ დ ა მ ო ც ე მ ა :

„წმიდათა **სისხლთა ქალწულებრივთა: ჯორცნი** სულიერნი... რამეთუ თვთ სიტყუად **ღმრთისად** გუამ ექმნა ჯორცთა მათ“ (გარდამოცემა, 2000: 151).

გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი :

„ამისთჳს **შობად**

ღმრთისად აღამიანისაგან დედაკაცისა“ (VII.4);

შდრ., გ ა რ დ ა მ ო ც ე მ ა :

„რამეთუ არა **ლიტონი კაცი შვა წმიდამან ქალწულმან, არამედ ღმერთი ჭემმარიტი**“ (გარდამოცემა, 2000: 175-176).

გ ა ლ ო ბ ა ნ ი ს ი ნ ა ნ უ ლ ი ს ა ნ ი :

„საკუთრად ღმრთისმშობელად **გქადაგებთ,**

უხრწნელი ქალწულო“ (VIII.4);

შდრ., გ ა რ დ ა მ ო ც ე მ ა :

„საკუთრად და **ჭემმარიტად ღმრთისმშობელად ვქადაგებთ წმიდასა ქალწულსა**“ (გარდამოცემა, 2000: 175); „**უხრწნელისა ღმრთისა დედისა მიერ მონჭებითა დაბადებისადათ**“ (გარდამოცემა, 2000: 150, 178).

დავით აღმაშენებლის საღვთისმეტყველო ნააზრევი სხვა კუთხით წარმოაჩენს მეფისა და მისი მოძღვრის – არსენ იყალთოელის თანამშრომლობას. როგორც ვხედავთ, დავითი ზედმიწევნით კარ-

გად იცნობს იოანე დამასკელის „გარდამოცემას“ და ხშირად იმონ-მებს მის ფრაზებს, გამონათქვამებს და საღვთისმეტყველო ტერმინებს, უპირატესად სწორედ არსენ იყალთოელისეული თარგმანის მიხედვით. დავით აღმაშენებლის სახით არსენს ჰყავს არა მარტო პატრონი და სულიერი შვილი, არამედ დამკვეთი, შემფასებელი, თანამოაზრე და მიმდევარი.

დავითისა და არსენის ერთობლივი ღვაწლი ზემოთქმულით არ შემოიფარგლება და დავითის გარდაცვალებამდე ინტენსიურ ხასიათს ატარებდა, რაზეც ნათლად მეტყველებს ის ფაქტი, რომ მეფის ორივე ანდერძი არსენის უშუალო მონაწილეობითაა დაწერილი: „სასომან და განმანათლებელმან ჩემმან ბერმან არსენი მიბრძანა ამის ანდერძისა დაწერა“ – ნათქვამია „შიომღვიმის ანდერძში“ (ძეგლები, 1965: 12); მეორე „ანდერძი“, როგორც თავად მეფე აცხადებს, უშუალოდ არსენის მიერაა დაწერილი, „უნდოისა და უღირსისა მლოცველისა მათისა ბერისა პირითა“ (ძეგლები, 1965: 18); „ხელმწიფის კარის გარიგების“ ცნობით, არსენს ეკუთვნის, ასევე, დავით IV-ის ეპიტაფია (ძეგლები, 1965: 89):

„ვინ ნაჭარმაგვეს მეფენი თორმეტნი პურად დამესხნეს,
თურქნი, სპარსნი და არაბნი საზღუართა გარე გამესხნეს,
თევზნი ამიერ წყალთაგან იმერთა წყალთა შთამესხნეს,
ანე ამათსა მოქმედსა გულსზედან ჯელნი დამესხნეს“ (ლოლაშვილი, 1978: 100).

არსენ იყალთოელს ორი წლის ასაკში მოუნათლავეს დავითი, რის გამოც მეფე მას „ორის წლითგან მოძღუარს“ უწოდებს (ძეგლები, 1965: 19). ამ დიდი ტანდემის თანამშრომლობა კი რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამდე რამდენიმე წლით ადრე იღებს ინტენსიურ

ხასიათს, როცა არსენი, დავით აღმაშენებლის ბრძანებით, „დიდი სჯულისკანონის“ თარგმნას შეუდგა¹¹.

1104 წელს გამართული რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ერთ-ერთი სულისჩამდგმელიც არსენ იყალთოელია, რომელიც იოანე კათალიკოსთან ერთად უძღვებოდა დავით აღმაშენებლის ინიციატივით მოწვეულ საეკლესიო კრებას და სიმბოლურია, რომ სწორედ არსენმა შეადგინა რუის-ურბნისის „ძეგლისწერა“, რომლის ძირითადი წყარო და წანამძღვარი „დიდი სჯულისკანონია“ (ინგოროყვა, 1954: 806).

ნიშანდობლივი ფაქტია, რომ „გალობანი სინანულისანის“ ერთ-ერთი მთავარი ლიტერატურული წყარო და წანამძღვარი რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების „ძეგლისწერაა“, რასაც ამ ორ ტექსტს შორის არსებული თანხვედრები ადასტურებს (გრიგოლაშვილი, 2005: 47; გრიგოლაშვილი, 2016: 157-163; ჭავჭავაძე, 1993: 99):

რუის-ურბნისის
ძეგლისწერა:

„დაჰბადა ღმერთმან დასაბამსა
ხატებად და მსგავსებად თვისსა
კაცი... რაითა მის მიერ ვითარცა
საზოგადოისა **საკრველისა მიერ**
ხილულთა და უხილავთაჲსა თავსა
თვისსა **შეაერთნეს ყოველნი**
ს ა ც ნ ა უ რ ნ ი და გრძნობადნი
დაბადებულნი“ (ძეგლისწერა,
1978: 183).

გალობანი
სინანულისანი:

„**ხატსა თვისსა მამსგავსე**
და საკრველად
გრძნობადისა და
გონიერისა
მყოფობისად დამანესე“ (I.2).

¹¹ არსენ იყალთოელს „დიდი სჯულისკანონი“ შავ მთაზე, კალიპოსის ქართველთა მონასტერში (სვიმეონ საკვირველმოქმედის ლავრაში), მოღვაწეობის დროს უთარგმნია (გაბიძაშვილი, 2010: 306). ი. ლოლაშვილის აზრით, შავ მთაზე (კალიპოსის მონასტერში) არსენი XI საუკუნის მიწურულამდე მოღვაწეობდა (ლოლაშვილი, 1978: 48).

დამონმებულ პარალელში უკვე ჩანს, რომ ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით, დავით აღმაშენებელი არსენ იყალთოელის პოზიციას იზიარებს. თვით „ძეგლისწერა“ იმ დროსაა შედგენილი, როცა არსენის ახალი საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიური მოდელი ჯერ კიდევ არ არის შემუშავებული, ამიტომ დავით მეფე საგალობელში „საკურელისა“ (პარალელური ფორმებია: „შემკრებელი“, „შუამდგომელი“) და „გრძნობადის“ (αἰσθητόν – გრძნობით აღსაქმელი) გვერდით, „ძეგლისწერისეული“ „საცნაურის“ ნაცვლად, რაც ბერძნული νοητόν-ის ფორმე მცირისეული შესატყვისია, იყენებს ამ ტერმინის ახალ, არსენისულ ტერმინთშესატყვის – „გონიერს“:

ეფრემ მცირე¹²:

„საცნაურთა, ანგელოზთა ვიტყვ“ (37); „ხოლო არს საცნაურისა ადგილი, რომელსა შინა გულისწმა-იყოფების და არს საცნაური“ (65); „კაცი ერთბამად გრძნობადადცა დაიბადა და საცნაურადცა“ (105); „სამოთხესა შინა, საცნაურსა და გრძნობადსა“ (146); „სული სიტყვერი და საცნაური“ (151).

არსენ იყალთოელი:

„გონიერთა, ანგელოზთა ვიტყვ“ (37); „ხოლო არს გონიერიცა ადგილი, რომელსა შინა გულისწმა-იყოფების და არს გონიერებითი“ (65); „კაცი თანად გრძნობადადცა და გონიერად დაბადებულ იყო“ (105); „სამოთხესა შინა, გონიერსაცა და გრძნობადსა“ (146); „სული სიტყვერი და გონიერი“ (151).

ივ. ჯავახიშვილმა „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტში არაერთი იურიდიული ტერმინი („ბრალეული“, „თავსმდეები“, „წარმდეები“, „ბუნებითი სჯული“, „სჯული წიგნისაჲ“, „ნივთი შეცოლდებისაჲ“, „ბჭე“,

¹² ანალოგიური სურათს იძლევა „გალობანი სინანულისანის“ დამონმებული ადგილის შედარება არსენის სხვა თარგმანებში: „კაცი... საკრველი არს... გრძნობადისა და გონიერისა“; „საკრველი არს გონიერისა და გრძნობადისა აგებულებისაჲ და კუალად ხატებად, რომლისაჲ ვგულებოდა მიღებად ძესა ღმრთისასა“ (ლექსიკონი, 2010: 15).

„მამხილებელი“, „შემასმენელი“, „მსჯავრი“) დააფიქსირა, რომელთა უმრავლესობა, ასევე, გვხვდება, „დიდ სჯულისკანონსა“ და რუისურბნისის საეკლესიო კრების „ძეგლისწერაში“.

დავით აღმაშენებელს უდავოდ დიდი დამსახურება მიუძღვის ქართული სამართლისა და მართლმსაჯულების წინაშე, მაგრამ „გალობანი სინანულისანი“ ტექსტში ის ჩვეული თავდაბლობით და მოკრძალებით წერს:

„სიტყუად წმიდად და
ბჭეთა ზედა მამხილებელი მოვიძულენ, ხოლო
მლიქნელთა ძმაცული სივერაგე ვითნე,
და შემასმენელთანი
დავიტკბენ ზრახვანი
და ცრუნი განვსცენ მსჯავრნი“ (VII.2).

როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, დამოწმებული თვითბრალდება აქ სინანულის გალობათა საერთო ხასიათით უნდა აიხსნას (ჯავახიშვილი, 1984: 367), რადგან ცნობილი ფაქტია, რომ დავითი პირადადაც პირუთვნელი მოსამართლე იყო: „ვითარცა ღმერთი, მართლ სჯიდა¹³ სამწყსოთა თვსთა თუალუხუავითა მით ბჭობითა თვსითა და არასადავთ მიდრკებოდა წამი სასწორისა მისისად, ვითარცა სოლომონისთვს გუესმის საბჭოთა შინა, და თვთ მოსეს ღმრთისამიერნი გუაუწყებენ ბჭობანი თხრობილნი“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 335-336).

იოანე მახარებლის სწავლებით, „ყოველი უსამართლოებად ცოდვად არს“ (1 იოან. 5.17) და ნიშანდობლივია, რომ საგალობელში დავით აღმაშენებელი წარმოგვიდგება, როგორც საკუთარი ცოდვებისა და „ბრალეულობების“ განმკითხავი მსაჯული.

¹³ შდრ.: „მსაჯული მართლ სჯიდე“ – „გალობანი სინანულისანი“, IX.2.

გარდაცვალებისა და უკანასკნელი „აღმოფუშვნების“ აღწერისას დავით აღმაშენებლთან ისევ იჩენს თავს „რუის-ურბნისის ძეგლის-წერის“ ფრაზეოლოგია, მაგრამ მეფე ამ შემთხვევაშიც, არსენის ახალ ტერმინოლოგიურ მოდელს ანიჭებს უპირატესობას:

რუის-ურბნისის
ძეგლისწერა:

გალობანი
სინანულისანი:

„**წულილი და თხელი** უფერული
ბუნებად ჰაერისად, მიზეზი ცხოველთა
(=ცოცხალ არსებათა) **აღმოფუშვნისა**
და სიცოცხლისად“ (ძეგლისწერა,
1978: 191).

„უამი რად **წულილთა და**
წმელთა აღმოფუშვნათად
წარმოდგეს“¹⁴ (V.1)

საქმე ის არის, რომ ჰაერის მახასიათებლებად უფრო ადრეული პერიოდის ძველი ქართველი მთარგმნელები, არსენისგან განსხვავებით, იყენებენ ტერმინებს „თხელსა“ და „მჭურვალეს“, ხოლო, არსენი და მის კვალად დავით აღმაშენებელი – „წმელს“, რაც შეესატყვისება ძველ ბერძნულ *θέρμων*-ს:

წულილი, თხელი: „გამოსავალთა მათგან თხელთა და წულილთა გარემოდს აღუტევეს ოხრასა“ (ნოსელი, 2009: 119);

წულილი, ნოტიად, მჭურვალე: „ჰაერი არს ნივთი წულილი, ნოტიად და მჭურვალე“ (ეფრემ მცირე: გარდამოცემა, 2000: 96);

წულილი, ნოტიად, წმელი: „ჰაერი არს ნივთი წულილი, ნოტიად და წმელი“ (არსენ იყალთოელი: გარდამოცემა, 2000: 96);

ძველი ბერძნული დედანი: Ἄῤῥ ἔστι στοιχείον λεπτότατον, ὑγρόν τε καὶ θέρμων (დამასკელი, 1973: 63).

მდრ.: ე. ჭელიძის თარგმანი: „ჰაერი არის უდანაშაულობის სტიქიონი, ნოტიო და თბილი“ (გარდამოცემა, 2000: 353).

¹⁴ კ. კეკელიძის გამოცემაშია: „უამი რად წუხილთა და ავთა აღმოფუშვნათად წარმოდგეს“, რაც კონიექტურაა, რადგან სიტყვები „წუხილთა“ და „ავთა“ „გალობანი სინანულისანის“ ნუსხებში არ დასტურდება, საგალობლის ნუსხები მხოლოდ ეს ვარიანტები გვხვდება: წულილთა, წულილთა, წმილთად, ხმელთა, წმელთა (გრიგოლაშვილი, 2005: ჭაჭავაძე, 1985: 177).

მემატიანე დავით აღმაშენებლის სიკვდილისწინა ავადმყოფობაზე არაფერს ამბობს, სამაგიეროდ, გვაუწყებს, რომ მეფე არაერთგზის ჩავარდნილა „განსაცდელთა სიკუდილისათა“: 1) ერთხელ, მუხრანში ნადირობისას, მეფეს ცხენი წაქცევია და იმდენად დაშავებულა, რომ სამ დღეს „ყოვლად უსულოდ მდებარე იყო უძრავად სამშვნეელისაგან ოდენ საცნაური ცოცხლად“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 346)¹⁵; 2) მეორედ, თავის კარავთან „პერანგითა მოსილი ოდენ“ მდგომი მეფისთვის ციხიდან ისარი უსვრიათ, რომელიც მკერდზე დაკიდებულ მთავარანგელოზის ხატს მოხვედრია და ასე გადაურჩენია ის საღვთო ძალას; 3) მოღალატე ყივჩაღებსაც არაერთგზის განუზრახავთ მეფის მოკვლა, მაგრამ „არაოდეს მიუშუაღმერთმან კუერთხი ცოდვილთაჲ მართალსა მას ზედა“; 4) თურქებიც ბევრჯერ დადევნებიან შესაპყრობად უსაჭურვლო მეფეს, მაგრამ „ჯელი იგი ზეგარდამოჲ ჰფარვიდის მდევართა მისთაგან“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 346). არსებობს გვიანდელი ცნობა, რომლის მიხედვითაც, დავით აღმაშენებელს მძიმე ტრავმა მიუღია გელათის მშენებლობის დროს: „როდეს აღმაშენებელი გელათს აშენებდა“ გადმოვარდნილა, დამტვრეულა და ავშანდაძეებს მოურჩენიათ. ეს ცნობა 1452 წლით დათარიღებულ დოკუმენტშია (სასისხლო სიგელი ავშანდაძეებისა) შეტანილი. აღსანიშნავია, რომ ავშანდაძეების სიგელი პირველი სიტორიული წყაროა, რომელშიც დავით IV „აღმაშენებლად“ იწოდება (გოგოლაძე, 1989: 44).

ქვეყნის ყოველდღიურმა საზრუნავმა და ლაშქრობებმა თავისი დაღი დაასვა დავით აღმაშენებლის ჯანმრთელობას (სამუშია, 2003:

¹⁵ ამ ფაქტს თავად მეფეც ადასტურებს „შიომღვიმის ანდერძში“: „მე ხუდაბუნი შემინირავს მუხრანს წმიდისა სუმონ საკვრველმოქმედისადა, რომელმან სამისა დღისა მკუდარი აღმაღვინა“ (ძეგლები, 1965: 16).

64). ამკარაა, რომ ბრძოლებში დამაშვრალი მეფე გრძობდა სიკვდილის მოახლოებას: ტახტი თავის ძეს – დემეტრე I-ს (1093-1156) გადაულოცა და გადასცა „სვანად ჴმარებელი“ მახვილი, დაწერა ორი „ანდერძი“ და სიკვდილისწინა პოეტური აღსარება – „გალობანი სინანულისანი“. მეფის გარდაცვალება არც მისი გარემოცვისთვის ყოფილა მოულოდნელი: „ჟამსა შინა შუენიერსა და ჴეროვანსა მოუწოდა ღმერთმან შემყურებელსა თუსსა“ – წერს დავითის ბიოგრაფი (ქართლის ცხოვრება 2008: 346).

სიცოცხლის ბოლოს დავითი გელათში იმყოფებოდა და იქვე გარდაიცვალა: „ჟამსა ზამთრისასა, მშუდობასა და დაწყნარებასა ყოვლისა სამეფოდასა, არა გარეგან სადამე ნაკიდურსა, არამედ საშუალ თუსთა სამეფოთა, ადგილსა, თუთ მის მიერვე წინადთ განჩინებულსა განსასუენებელად და მისაძინებელად, ვითარცა რულითა რადთამე შუენიერთა, დაიძინა მამათა თუსთა თანა“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 346-347). მეფის გარდაცვალების დღე 1125 წლის 24 იანვარია (ახ. სტ. 6 თებერვალი):

„იყო მაშინ თუე იანვარი 3^დ (24) და დღე შაბათი, ოდეს ქრონიკონი იყო 6^ტ 3^{შე} (345; 345+780=1125 წელს); ხოლო წელიწადნი მისნი შობითგანნი ორმოცდაათსამმეტნი (1125-53=1172 წელს), ხოლო მეფობდა ოცდაათექუსმეტ წელ (1089 წლიდან)“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 347)¹⁶.

¹⁶ დავით აღმაშენებლის კანონზაცია XVI საუკუნემდე გაცილებით ადრე უნდა მომხდარიყო. „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისა“ უკვე ატარებს ჰაგიოგრაფიული ტექსტის ნიშნებს. გელათის ფრესკაზე, რომელიც XVI საუკუნით თარიღდება, დავით IV წმინდანის შარავანდედითაა მოსილი. უძველესი წერილობითი წყარო, რომელშიც დავითის სხენება გვხვდება, A-111 ხელნაწერია (გულანი, 1705-15 წწ.). XVIII საუკუნისაა დავით აღმაშენებლის სენაქსარული ცხოვრების ერთადერთი ნუსხა (H-274). ამავე საუკუნეში, ანტონ კათალიკოსმა წმინდა მეფის სხენება 26 იანვარს (ახ. სტილით 8 თებერვალს) გადაიტანა, რასაც ადასტურებს A-122 ხელნაწერი (ტიპიკონი, დაწერილი ანტონ I-ის ბრძანებით, 1749 წ.). ამ ცვლილების მიზეზი ის იყო, რომ 25 იანვარი ემთხვეოდა იოანე ღვთისმეტყველის სხენების დღეს (გაბიძაშვილი, 2010: 32, 434-437).

აქტიური სამხედრო-პოლიტიკური მოღვაწეობა დავით აღმაშენებელმა გარდაცვალებამდე სამი თვით ადრე დაასრულა და 1124 წელს სამი დიდი ბრძოლა გადაიხადა: მაისში შირვანში ილაშქრა, 23 აგვისტოს დაავგირგვინა ანისის და მისი შემოგარენის გათავისუფლების ოპერაცია, სექტემბერში კი საბოლოოდ შემოიერთა შირვანი. დავითმა ამ უკანასკნელი ლაშქრობის წინ შიომღვიმის მონასტერი მოილოცა და შეადგინა „ანდერძი შიომღვიმისადმი“, რომელსაც 1124 წლის სექტემბერ-ოქტომბრით ათარილებენ (მეტრეველი, 2002: 29; ანდერძი, 2003: 35). „ანდერძში“ მეფე ცოდვათა მითევებისთვის ლოცვას სთხოვს მეუღაბნოეებს: „წმიდათა დიდთა მარხვათა ყოველთა პარასკევთა ეკლესიას ტფილსა სეფისკუერსა განუყოფდენ საჭსენებელად ჩემდა. და პირველისა შუიდეულისა პარასკევსა თითო კარასეული მიეცეს, სეფისკუერსა და თესლსა თანა შესუან ყოველთა და მილოცონ ესრეთ: „**უფალო ღმერთო, დავითს მიუტევენ ბრალნი მისნი სიყრმისა და ცთომილებისანი!**“ (ძეგლები, 1965: 15)¹⁷.

სავარაუდოდ, 1125 წლის დასაწყისში, გელათში ყოფნის დროს, შეადგინა დავით აღმაშენებელმა მეორე „ანდერძი“ და დაასრულა „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტზე მუშაობა. „ანდერძის“ მიხედვით, დავითი დემეტრე I-ს „ნიკოფსითგან დარუბანდისა საზღურადმდე და ოვსეთითგან სპერად და არეგანადმდე“ განვრცობილ საქართველოს აბარებს და ნიშანდობლივია, რომ მეფე ამ ანდერძშიც ავლენს ცოდვების გამო სინანულს: „ვერ უძლე დატევებად სანუთოღსა, ვიდრე არა დამიტევა მე სანუთომან და, **დამძიმებული**

¹⁷ რ. მეტრეველი ვარაუდობს, რომ „ბრალნი მისნი სიყრმისანი და ცთომილებისანი“ გიორგი II-ის წინაშე ჩადენილი მძიმე მოქმედების (ალბათ მისი ტახტიდან გადაყენების) გამო მოქდოდა დავით აღმაშენებელს და ამიტომ მოითხოვდა ამ „ცოდვათა“ მითევებას (მეტრეველი, 2002: 106).

ცოდუათა სიმრავლითა“ (ძეგლები, 1965: 19). „გალობანი სინანული-სანის“ ტექსტში კი ვალმოხდილი მეფე მშვიდად ეგებება ფიზიკურ სიკვდილს („უკანასკნელ აღმოფშვნას“), უფალს ავედრებს სულს და შეწყალებას შესთხოვს ყოველთა მსაჯულს:

„უამი რად წულილთა და ჴმელთა აღმოფშვნათად წარმოდგეს,
ზარი მეფობისად წარჴდეს და დიდებად დაპრტეს,
შეებანი უქმ იქმნენ,
ყუავილოვნებად დაჴნეს,
სხუამან მიილოს სკიპტრად,
სხუასა შეუდგენ სჰანი,
მაშინ შემინყალე, მსაჯულო ჩემო!“ (IX.1).

„გალობანი სინანულისანი“ ოპტიმიზმით გამსჭვალული თხზუ-ლებაა. ძლევაშობისილი მეფის გულწრფელი სინანული ცოდვებისგან განწმენდის და ღმერთთან დაახლოების სიხარულითაა აღსავსე. „ღმრთისმშობლისებში“ ავტორი იმედოვნებს, რომ დედა ღვთისას „ოხათა მიერ“ (შუამდგომლობით და ლოცვა-ვედრებით) „უსასოე-ბისგან“ განიძარცვება, ცოდვებისგან გათავისუფლდება, „ახლად ხატყოფილი“ წარსდგება საყოველთაო სამსჯავროზე, ცხოვრდება და იხილავს ღვთის წარუვალ ნათელს. სწორედ ამგვარ ნათელთან ზიარების იმედითაა გამსჭვალული საგალობლის ფინალური ტრო-პარები – „სამებისა“ (IX.4) და „ღმრთისმშობლისა“ (IX.5), რომ-ლებშიც სიტყვა „ნათელი“ ექვსჯერ გვხვდება, ყოველადწმინდა სამება „სამ-მზედ“ და „ერთ-ცისკროვნებადაა“ სახელდებული და განდიდებუ-ლია „მზის მიერ ხილული“ ერთადერთი „ქალწული დედა“ – ყოველადწმინდა ღვთისმშობელი:

ს ა მ ე ბ ი ს ა :

მარტო, სრულო, სამ-მზეო, ერთ-ცისკროვნებაო,
განმინათლე მხედველობითი სულისად, რადთა
გიხილო ნათელი
ნათლითა უფლისადთა,

სულითა ღმრთისადათა ძე
გამოგვბრწყინვო მაშინ
დაუსრულებელთა საუკუნეთა! (IX.4).
ღ მ რ თ ი ს მ შ ო ბ ლ ი ს ა :
არა უხილავს მზესა ქალწული დედად, თვნიერ შენსა,
არცა ჩემოდენ ბრალეულსა – **ნათელი მისი**,
გარნა მე შენითა
ოხითა, დედოფალო,
ვესავ ხილვად **ნათელსა**
ძისა შენისასა
და **ნათელსა ზესთა საუკუნეთასა!** (IX.5).

თითქოს ამ სიტყვების გათვალისწინებით წერს მემატიაზე, როცა უფლის მადლით ღმერთ-ქმნილი, სასუფეველში ღვთის „თანა მეუფებად“ აყვანილი და მარადიული ნათლით შემოსილი დავით მეფის სახეს წარმოგვიდგენს: „ნანდულ ჭეშმარიტთა და მტკიცეთა, წარუდინებელთა და სამარადისოთა, სადა-იგი თვთ ბუნებით ღმერთი მეუფებს მადლით ღმერთ-ქმნილთა ზედა, მუნ აღიყვანა მის თანა მეუფებად უხრწნელითა და ბრწყინვალითა გვრგვინითა და პორთერითა შემკული, სადა-იგი აწ მკვდრ არს და იქცევის **ნათელსა შინა ღმრთეებისასა**“ (ქართლის ცხოვრება, 2008: 347).

ამგვარია, მოკლედ, „გალობანი სინანულისანის“ ინტერტექსტი, რომლის ანალიზიც საშუალებას გვაძლევს, უკეთ გავიაზროთ საგალობლის შინაარსი, ახლოს გავიცნოთ დავით მეფის სულიერი სამყარო და უფრო საფუძვლიანად შევისწავლოთ ავტორის პოეტური ლაბორატორია.

ინტერტექსტური ანალიზის შედეგებს გარკვეული სამსახურის განევა შეუძლია ტექსტოლოგიებისა და მთარგმნელებისთვის, რადგან ავტორის მიერ დამონშმებული და პერიფრაზირებული წყარო-

ების გათვალისწინება ხელს უწყობს თხზულების ტექსტის არგუმენტირებულ დაზუსტებას და შინაარსობრივად უფრო ზუსტი და ტერმინოლოგიურად გამართული თარგმანების შექმნას.

„გალობანი სინანულისანი“ შვიდ ენაზე ნათარგმნი:

1. გერმანულად თარგმნეს: ვ. ოფერმანსმა (გალობანი, 2015: 83-92) და ჰ.-კ. გიუნტერმა (გალობანი, 2015: 93-102);
2. ინგლისურად – ლ. ჯოხაძემ (გალობანი, 2015: 117-127) და დ. კიზირიამ (გალობანი, 2015: 129-139);
3. ფრანგულად – ე. ლადარიამ (გალობანი, 2015: 159-168);
4. იტალიურად – ნ. ლადარიამ (გალობანი, 2015: 183-192);
5. რუსულად – ა. გოგეშვილმა (გალობანი, 2015: 55-65);
6. ჩეხურად – ვ. ჩერნიმ (გალობანი, 2015: 199-208)
7. პოლონურად – დ. ყოლბაიამ (ყოლბაია, 2011: 5-23).

თარგმანებში არეკლილია ტექსტის მეცნიერული შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობა, თუმცა მთარგმნელთა ნაწილი ცდილობს, თავად შეიტანოს წვლილი თხზულების ლიტერატურული წყაროებისა და ინტერტექსტის შესწავლაში.

დავინწყით საგალობლის სათაურით. როგორც აღვნიშნეთ, ანალოგიური სათაური – „(დიდნი) გალობანი სინანულისანი“ – აქვს ანდრია კრიტელის „დიდ კანონს“, რომელიც ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში ითარგმნა მრავალი ქრისტიანი ერის ენაზე. თარგმანებში „სინანულის კანონის“ სათაურია: Canon of Repentance (ინგლ.), Bußkanon (გერმ.), Le Grand Canon Pénitentiel (ფრანგ.), Canone del Pentimento (იტალ.), Покаянный Канон (რუს.), Veliký kající kánon

(ჩეხ.), *Pieśń Pokutna* (პოლ.)¹⁸. ამ თვალსაზრისით, დავით აღმაშენებლის საგალობლის თარგმანებში არაერთგვაროვანი სურათია.

1989 წელს დაიბეჭდა დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანის“ რუსული და გერმანული თარგმანები: ლ. გრიგოლაშვილის პნკარედზე დამყარებულ რუსულ თარგმანში ა. გოგეშვილს სათაურად გააქვს *Покаянный Канон*, ხოლო ვ. ოფერმანსის გერმანული თარგმანის სათაურია *Reuegesänge* (გალობანი, 1989: 30, 40). ამ სათაურს იმეორებს ჰ.-კ. გიუნტერის თარგმანი (გალობანი, 2015: 93). ლ. ჯოხაძემ საგალობლის ინგლისურ თარგმანს გამოკვლევა დაურთო და ლექსიკოლოგიური არგუმენტაციის საფუძველზე სათაურად *Canon of Repentance* შეარჩია, შდრ.: დ. კიზირიას *Prayers of Remorse* (ჯოხაძე, 2016: 148-149), ფრანგულ და იტალიურ თარგმანებში საგალობლის სათაურებია: *Cantiques pénitentiels* და *Cantico penitenziale*, ჩეხურსა და პოლონურში: *Kající Zpěvy* და *Kanon pokutny* (გალობანი, 2015: 159, 183, 199; ყოლბაია, 2011: 3).

რამდენიმე თარგმანში არასწორადაა წარმოდგენილი „გალობანი სინანულისანის“ სტრუქტურა. ჰიმნოგრაფიაში დამკვიდრებული ტრადიციის მიხედვით, საგალობელში გამოტოვებულია მეორე გალობა – „მოიხილესა“. ეს ტრადიცია იოანე დამასკელისგან იღებს სათავეს. „მოიხილესა“ შედის მხოლოდ დიდმარხვის საგალობლებში. გამომდინარე აქედან, ჰიმნოგრაფიულ კანონებში დარჩარვა გალობა, მაგრამ არ შეცვლილა მათი ნუმერაცია, რის გამოც პირველ გალობას, რომლის ქართული სახელწოდებაა „უგალობდითსა“, მოსდევს მესამე გალობა – „განძლიერდასა“.

¹⁸ ბერძნული *καὶνὸν*-ის რომანიზებული ფორმაა *kanōn* (κανὼν), ხოლო ძველი ქართული შესატყვისი – „გალობანი“ (შდრ.: რუსული *Песнь // Песнопение*, ჩეხური *Zpěvy*, პოლონური *Pieśń...*).

რუსულ, გერმანულ (ვ. ოფერმანსის), ინგლისურ (დ. კიზირიას), ჩეხურ და პოლონურ თარგმანებში ნუმერაცია დარღვეულია და გალობები დანომრილია I-დან VIII-მდე, უნდა იყოს I-დან IX-მდე (II გალობის გამოტოვების გამო, I გალობას უნდა მოსდევდეს III, IV, V, VI, VII, VIII და IX გალობები). გალობათა სწორი ნუმერაცია მხოლოდ ჰ. ვ. გიუნტერის გერმანულ, ე. ლადარიას ფრანგულ და ნ. ლადარიას იტალიურ თარგმანებშია წარმოდგენილი.

როგორც ცნობილია, ჰიმნოგრაფიული კანონის ცხრა ოდას საფუძვლად უდევს ცხრა ბიბლიური გალობა (I-VIII – ძველი აღთქმიდან, IX – ახალი აღთქმიდან). გალობების აღნიშვნა ბერძნულში (ასევე, სლავურში) ასოებრივი ნუმერაციით (ასო-რიცხვებით) ხდება, ქართულში კი ოდებს აქვს სახელწოდებები, რომლებიც შესაბამისი ბიბლიური გალობების პირველ სიტყვებს უკავშირდება:

- I. „უგალობდეთ უფალსა, რამეთუ დიდებით დიდებულ არს“ (გამ. 15.1);
- II. „მოიხილე, ცაო, და ვიტყოდი, და ისმენდინ ქუეყანად“ (2 სჯ. 32.1);
- III. „განძლიერდა ღუანლი ბრძოლისა შორის სახლსა მას“ (1 მეფ. 2.1);
- IV. „უფალო, მესმა სასმენელი შენი და შემეშინა“ (ამბ. 3.1);
- V. „დამითგან აღიმსთობს სული ჩემი შენდამი, ღმერთო“ (ეს. 26.9);
- VI. „ღალად-ვყავ ჭირსა შინა ჩემსა უფლისა მიმართ ღმრთისა ჩემისა“ (იონ. 2.3);
- VII. „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო ღმერთო მამათა ჩუენთაო“ (დან. 3.26);
- VIII. „აკურთხევდით ყოველნი საქმენი უფლსანი უფალსა“ (დან. 3.57);
- IX. „ადიდებს სული ჩემი უფალსა“ (ლუკ. 1.46).

ე. და ნ. ლადარიების თარგმანებში გალობათა სახელწოდებებად გატანილია ბიბლიის აღნიშნული მუხლების ფრანგული და იტალიური თარგმანები, იქვეა მოცემული ოდების ნუმერაცია და ბიბლიურ გალობათა მუხლები.

ლ. ჯოხაძის თარგმანში ოდების ნუმერაცია მთლიანად არის ამოღებული, ბიბლიურ გალობათა ქართული სახელწოდებების ნაცვ-

ლად კი წარმოდგენილია ბიბლიის შესაბამისი მუხლების ინგლისური ფრაგმენტები, რომლებიც არ მისდევენ ბიბლიის ჩვენთვის ხელმისაწვდომ არც ერთ თარგმანს (შესაძარებლად ფრჩხილებში ვიმონშებთ USCCB (1983)-ს მიერ აღიარებულ წმინდა წერილის ინგლისურ თარგმანს):

I. **უგალობლისა** – Praise be to the Lord Most High (შდრ., **Ex. 15.1**: I will sing to the Lord, For He has triumphed gloriously!); III. **განძლიერდასა** – Thine Is The Power (შდრ., **1 Sam. 2:1**: My heart exults in the Lord); IV. **მესმასა** – Hearing the Voice (შდრ., **Hab. 3.2**: O Lord, I have heard your renown); V. **ღამითგანსა** – Of the Night (შდრ., **Is. 26.9**: My soul yearns for you at night); VI. **ღაღადყვასა** – Shout to God with Cries of Joy (შდრ., **Jon. 2.3**: I cried for help); VII. **კურთხეულ არსა** – Blessed Are Those (შდრ., **Dan. 3.26**: Blessed are you, and praiseworthy); VIII. **აკურთხეველითა** – Seek Blessing and Forgiveness (შდრ., **Dan. 3.57**: Bless the Lord, all you work of the Lord); IX. **აღიღებდითსა** – Glory to Him (შდრ., **Luk. 1.46**: My soul proclaims the greatness of the Lord)¹⁹.

ზოგადად, დედანში არსებული ბიბლიური ინტერტექსტემების გადმოცემის ფორმა თარგმანის შეფასების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კრიტერიუმად შეიძლება ჩაითვალოს.

ლ. გრიგოლაშვილის და ზ. ჭავჭავაძის გამოცემებში „გალობანი სინანულისანის“ 40-მდე ბიბლიური პარალელია მითითებული²⁰,

¹⁹ „გალობანი სინანულისანის“ ხმა („ჯმაღ გ (3) გუერდი“) და ძლისპირები არცერთ თარგმანში არ არის დასახელებული, თუმცა სრულყოფილ აკადემიურ თარგმანში მათი მითითება სასურველია. საგალობლის რვავე ძლისპირი ნათარგმნი ბერძნულიდან და იდენტოციურებულია მათი დედნები (ძლისპირნი, 1971: 234-245), ამიტომ თარგმანებში ძლისპირთა დასაწყისებთან ერთად შესაძლებელია ბერძნული დედნების მითითებაც: I. წამისყოფითა ღმერთო – Νεῦσει σου; III. ღმერთო, მაცხოვარო – Ὁ κατ’ ἀρχᾶς; IV. რაჟამს ესმა – Καταῖων ὁ προφητῆς; V. შენდა აღვიმსთობთ – Πρὸς σὲ ἰσχυρίζω; VI. დანაქეული ღელვათა – Ναυτιῶν τῷ σάλῳ; VII. ყრმათა ბაბილონს – Κάμινον Παίδεσ; VIII. შევწუელმან მაყუალმან – Ἄφλεκτος πύρι; IX. მტვრთველმან გამოუცდელად – Μή τις φθοράς.

²⁰ 1) ეს. 45.24; რომ. 14.11; ფილიპ. 2.10-11; 2) დაბ. 1.27; 3) 2 პეტრ. 2.19; 4) დაბ. 4.1-12; 5) დაბ. 4.25-20; 6.5; 6) დაბ. 6.4; 7) სიბრძ. 10.6; დაბ. 19; 8) გამ. 1.13-22; 9) გამ. 34.11; 2 სჯ. 7.1-2; 10) ფსალ. 105.35; 11) 4 მფე. 21.3; 2 ნეშტა 33.3; 12) 1 კორ. 1.21; 13) გამოცხ. 13.2; 19.20; 14) გამოცხ. 14.14-16; 15) ივანე. 30.15; 16) 2 სჯ. 19.14; ივანე. 22.28; 17) ფსალ. 73.17; 103, 9; 18) ეს. 5.8; 19) ფსალ.

რაც საგალობლის აღნიშნული ინტერტექსტემების თარგმანებში გათვალისწინების წინაპირობას ქმნის. მაგალითად, III.1 ტროპარში დავით აღმაშენებელს სიტყვასიტყვით აქვს ციტირებული პეტრე მოციქულის სიტყვები:

„რომლისაგანცა ვინ

ძლეულ არნ, მისდაცა დამონებულ არნ“.

შდრ.: „რომლისაგანცა ვინ ძლეულ არნ, მისდაცა დამონებულ არნ“ (2 პეტრ. 2.19).

სრულიად ლოგიკური იქნებოდა, ეს ადგილი ბიბლიის უცხოენოვანი რედაქციებიდან, ასევე, სიტყვასიტყვით დამონებულიყო საგალობლის თარგმანებშიც, მაგრამ, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, მთარგმნელები ყოველთვის არ ითვალისწინებენ აღნიშნულ ბიბლიურ ინტერტექსტს:

ლ. ჯოხაძის ინგლისური თარგმანი:

for he that has been defeated

is a slave to his conqueror (ჯოხაძე, 2016: 152).

ნაწილობრივ მისდევს Mace New Testament-ს (1729 წ.): **for he that** is vanquished, **is a slave to the conqueror**.

დ. კიზირიას ინგლისური თარგმანი:

for of whom a man is overcome

of the same **is he brought in bondage** (გალობანი, 2015: 130).

შდრ.: New King James Version (1979 წ.): **for by whom** a person **is overcome**, by him also **he is brought into bondage**.

ე. ლადარიას ფრანგული თარგმანი: **chacun est esclave de ce qui le dominé** (გალობანი, 2015: 160). შდრ.: Segond (2007): **chacun est esclave de ce qui l'a dominé**.

35.5; ებრ. 13, 4; 20) ეკლ. 2.8; 1 ტიმ. 6.10; ფსალ. 17.43; 21) 21.მსაჯ. 13; 3.7; 10.6; 1 მეფ. 12.10; 3 მეფ. 11.5-7; 4 მეფ. 21.3-7; 22) ფსალ. 9.35; ფსალ. 145.9; იაკ. 1,27; 1 ტიმ. 5.3; 23) მათ. 25.40; 24) მათ. 5.39; ლუკ. 6.29; 25) მათ. 5.34; 26) მათ. 5.28; 27) ფსალ. 27.7; 28) 2 ნეშტ. 33.12; 29) ფსალ. 27.3; 30) ფსალ. 78.8; 31) 2 პეტრ. 3.10; 32) იოან. 5.43; 33) გამოცხ. 20.12; 34) გამოცხ. 19.11; 35) 2 ტიმ. 2.19; მათე 25.34; 25.41; 36) ეფეკ. 37.7-10; რომ. 8.11; 37) ფსალ. 35.10. ჩვენ მიერ დამატებული დაძებნილი რამდენიმე პარალელი სტროფობრივ კომენტარებში შევიტანეთ.

ბ. ლადარიას იტალიური თარგმანი: *perché uno è schiavo di ciò che l'ha vinto* (გალობანი, 2015: 184), შდრ.: Nuova Riveduta (2006): *perché uno è schiavo di ciò che lo ha vinto*.

ა. გოგევილის რუსული თარგმანი:

Кто кем побежден,

тот тому и раб (გალობანი, 1989: 31).

შდრ.: Синодальный перевод: *Кто кем побежден, тот тому и раб*.

ვ. ჩერნის ჩეხური თარგმანი:

Co člověka se zmocní,

tím bývá zotročen (გალობანი, 2015: 200).

შდრ.: Český ekumenický překlad (1970): *Co se člověka zmocní, tím je zotročen*.

გ. ოფერმანსის გერმანული თარგმანი:

denn was uns bezwingt, versklavt uns auch (გალობანი, 1989: 41).

ჰ.-კ. გუნტერის გერმანული თარგმანი:

denn wovon einer sich bezwingen läßt,

des Sklave wird er auch (გალობანი, 2015: 94).

საგულისხმოა, რომ ჰ.-კ. გუნტერის თარგმანს შენიშვნაც ერთვის, რომელშიც ბიბლიური პარალელი სრულადაა დამონმებული *Lutherbibel (1984)*-დან: *denn von wem jemand überwunden ist, des(sen) Knecht ist geworden* (გუნტერი, 2005: 62). ამის მიუხედავად, მთარგმნელს საგალობლის თარგმანში ზუსტი ციტატის ნაცვლად პერიფრაზი შეაქვს და ახალი ფორმებით (*bezwingen, Sklave*) ცვლის ლუთერის ბიბლიის მწიგნობრულ და არქაულ ლექსიკას (*jemand, Knecht*). შდრ.: *Neue Genfer Übersetzung (2011)*: *denn wovon man sich hat gefangen nehmen lassen, dessen Sklave ist man geworden*; *Darby Unrevidierte Elberfelder (1905)*: *denn von wem jemand überwältigt ist, diesem ist er auch als Sklave unterworfen*.

დ. ყოლბაიას პოლონური თარგმანი:

Kto przez kogo zwyciężony,

temu też oddany w niewolę (ყოლბაია, 2011: 7).

2015 წელს დ. ყოლბაიამ თარგმანში მცირეოდენი ცვლილება შეიტანა: *Kto jest przez kogo zwyciężony, temu też jest oddany w niewolę* (Pro Georgia 2015: 221), თუმცა ციტატის სიზუსტე ბოლომდე არც ამ შემთხვევაში დაიცვა. შდრ.: *Biblia Tysiąclecia (1965)*: *Komu bowiem kto uległ, temu też służy jako niewolnik*; *Biblia Jakuba Wujka (1599)*: *kto jest od kogo zwyciężon, tego i niewolnikiem jest*.

როგორც ვხედავთ, დედნის კვალად, შესაბამისი ბიბლიური ციტატა გამოყენებულია ფრანგულ, იტალიურ, ჩეხურ და რუსულ თარგმანებში, მაგრამ სასურველია, ეს პრინციპი ბოლომდე (და სხვა თარგმანებშიც) იყოს დაცული. ევროპულ ენებზე წმინდა წერილის არაერთი ავტორიტეტული თარგმანია ხელმისაწვდომი. მათი უმრავლესობა ინტერნეტშია განთავსებული, ამიტომ ბიბლიური ინტერტექსტების ხელახლა თარგმნის არავითარი საჭიროება არ არსებობს. არც ზუსტი ციტატის პერიფრაზით ჩანაცვლებაა გამართლებული, როგორც ეს გერმნულ (ასევე, ინგლისურ და პოლონურ) თარგმანებშია, რადგან ამ შემთხვევაში იკარგება დედნის მნიშვნელოვანი ნიუანსი – თარგმანში უკვე აღარ ჩანს, რომ ტექსტის დედანში ავტორს სიტყვასიტყვით აქვს დამონშეებული წმინდა წერილი²¹.

შესაძლებელია, სხვა მაგალითების მოყვანაც, მაგრამ ამჯერად სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, რადგან ბიბლიის ციტატებსა და პერიფრაზებს დიდ ადგილს ვუთმობთ საგალობლის სტროფობრივ კომენტარებში (იხ., ასევე, გიუნტერი, 2005: 57-80).

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ „გალობანი სინანულისანის“ VIII.3 ტროპარში თითქმის სიტყვასიტყვითაა ციტირებული ცნობილი აპო-

²¹ მთარგმნელთა ნაწილი ზუსტი ციტატის ნაცვლად გამოყენებულ პერიფრაზს ბრჭყალებში სვამს, ბიბლიის მუხლს კი სქოლიოში უთითებს, სხვა ბიბლიურ პარალელებთან ერთად, რითაც ზუსტი ციტატის კვალი უფრე მეტად იკარგება.

კრიფი – „მანასე მეფის ლოცვა“ და უპრიანია, იგივე სურათი თარგმანებშიც იყოს შენარჩუნებული. შედარებისთვის მხოლოდ საგალობლის ინგლისურ, გერმანულ (ჰ.-კ. გიუნტერისეულ) და იტალიურ თარგმანებს ვიმოწმებთ („მანასე მეფის ლოცვის“ შესაბამის მუხლებთან ერთად):

გალობანი სინანულისანი („მანასეს ლოცვის“ ლექსიკას და პერიფრაზებს შავი შრიფტით ვბეჭდავთ):

[1] და ან, მომდრეკელი მუწლთა გულისათად...

[2] მილხინე, ჰ მეუფეო, მილხინე

[3] და ნუ წარმწყმედ ცოდვათა შინა.

[4] და ნუ იწყენებ ძურთა ჩემთა,

[5] და ნუ დამსჯი მე ქუესკნელთა თანა,

[6] რამეთუ შენ ხარ ღმერთი მონანულთა.

Prayer of Manasses (King James Bible):

[1] Now therefore I bow the knee of mine heart...

[2] forgive me, O Lord, forgive me,

[3] and destroy me not with mine iniquities.

[4] Be not angry with me for ever, by reserving evil for me;

[5] neither condemn me into the lower parts of the earth.

[6] For thou art the God, even the God of them that repent.

შდრ.: Canon of Repentance (ლ. ჯობაძის თარგმანი):

[1] And now, bending my knee, in my heart I entreat...

[2] Have mercy upon me, Lord, have mercy upon me

[3] And condemn me not for my sins,

[4] O hold not against me my misdeeds,

[5] Do not condemn me to the nether world,

[6] For Thou art the God of the penitents.

Prayers of Remorse (დ. კიზირიას თარგმანი):

[1] And now, on my knees,

[2] Have mercy upon me, O Lord, have mercy upon me,

[3] and thrust me not away with the wicked,

[4] remember not mine iniquities,

[5] cast me not into the bottomless pit,

[6] for Thou art the God of the penitents.

Gebet des Manasse („მანასეს ლოცვის“ გერმანული თარგმანი):

[1] Nun **beuge ich die Knie meines Herzens...**

[2] Vergib mir, Herr, verzeihe mir!

[3] Tilg mich nicht samt den Missetaten!

[4] Auch zürn mir nicht auf ewig! Bewahr nicht meine Übeltaten auf!

[5] Verdamm mich nicht als schon der Höllenstrafen würdig!

[6] Du bist ja, Herr, der Gott der Reuigen.

მღრ.: **Reuegesänge - შ.-კ. გიუნტერის თარგმანი** (გალობანი, 2015: 100)

[1] Und jetzt **beug' ich die Knie des Herzens...**

[2] schenke, o König, deine Gnade mir,

[3] laß nicht in Sünden mich versinken ganz,

[4] gedenke nicht an meine Missetat

[5] stoße nicht in die Hölle mich hinab,

[6] denn Gott der Reuigen bist du.

Preghiera di Manasse („მანასეს ლოცვის“ იტალიური თარგმანი):

[1] Ma **ora piego le ginocchia del cuore...**

[2] **perdonami**, Signore, **perdonami**,

[3] e non mandarmi in perdizione con le mie iniquita',

[4] non tenere in serbo con eterno sdegno il male che mi spetta,

[5] non condannarmi nel profondo della terra;

[6] Tu sei Dio, Dio di coloro che si pentono.

მღრ.: **Il Canto penitenziale** (გალობანი, 2015: 190):

[1] Ed **ora, piegando le ginocchia del cuore**²²...

[2] **perdonami**, o Re, **perdonami**

[3] e non trascinarci con gli empi [Sal. 26.3],

[4] non ricordare la mia iniquità [Sal. 77.8],

[5] non gettarmi negli inferi,

[6] perché Tu sei il Dio dei penitenti.

²² ამ ტაეპის პარალელად ნ. ლადარია სქოლიოში ბიბლიას (2 ნემტ. 33.12) და ბერძნულ ევქოლოგიონს (Goar, Rituale Graecorum, 536. Euchologion to mega, Atene, 1980, 224) უთითებს.

როგორც ვხედავთ, ჰ.-კ. გიუნტერისა და ნ. ლადარიას თარგმანებში ნაწილობრივ აირეკლა „მანასეს ლოცვის“ ლექსიკა და ფრაზეოლოგია, რაც, ცხადია, ამაღლებს თარგმანთა ხარისხს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ორივე მთარგმნელი ცდილობს საგალობლის პარალელების მოძიებას და გამოყენებას:

1) მოცემული ტროპარის პარალელებს შორის ჰ.-კ. გიუნტერმა, პირველმა, დაასახელა „მანასეს ლოცვა“:

Manasses 11: Darum beuge ich nun die Knie meines Herzens und bitte dich, Herr, um Gnade; Manasses 14: Laß mich nicht in meinen Sünden verderben und laß die Strafe nicht auf mir bleiben (გიუნტერი, 2005: 70-71). **შდრ.:** (11) და აწ მოვიდრეკ მუჭლთა გულისა ჩემისათა და ვითხოვ შენ მიერსა წყალობასა; (14) და აწ ჩემ ზედა აჩუენე ყოველი სახიერება შენი, რადთა უღირსი ესე მაცხოვრო მე მრავლითა მონყალებითა შენითა (ბაქარი, 1743: 351).

დასანანია, რომ გერმანელ მეცნიერს მხედველობიდან გამორჩა „გალობანი სინანულისანის“ VIII.3 ტროპარის მსგავსება „მანასეს ლოცვის“ მე-13 მუხლთან: „მილხინე მე, უფალო, მილხინე მე და ნუ თანანარმწყმედ მე უსჯულოებათა შინა ჩემთა, ნუეკუქ რისხვთ ივსენებ ბოროტთა საქმეთა ჩემთა, ნუცა დამსჯი მე ქუქსკნელითა ქუეყანისათა, რამეთუ შენ ხარ ღმერთი მონანულთა“ (შდრ.: „მილხინე, შ მეუფეო, მილხინე და ნუ წარმწყმედ ცოდვათა შინა, და ნუ ივსენებ ძვრთა ჩემთა, და ნუ დამსჯი მე ქუესკნელთა თანა, რამეთუ შენ ხარ ღმერთი მონანულთა“ – „გალობანი სინანულისანი“). რის გამოც თარგმანში სწორება მოახდინა მის მიერვე მოძიებულ სხვა ლიტერატურულ წყაროებზე („დიდი კანონი“, სვიმეონ ახალი ღვთისმეტყველის XVII გალობა; ფსალ. 26.9-11; 28.2; 79.8).

2) მოცემული ტროპარის ძირითად ლიტერატურულ წყაროს – „მანასეს ლოცვას“ ნ. ლადარია არ ასახელებს, თუმცა მთარგმნელი ითვალისწინებს და სქოლიოში უთითებს კიდევ ევქოლოგიონს (გალობანი, 2015: 190), რომელშიც არაერთი ტექსტი შეიცავს „მანასეს

ლოცვის“ ფრაგმენტს („მუჯლნი გულისანი“, „მილხინე, ღმერთო“, „შენ ხარ ღმერთი მონანულთა“...).

„გალობანი სინანულისანის“ საღვთისმეტყველო, ფილოსოფიური და ანთროპოლოგიური ტერმინოლოგია ბოლო დრომდე არ გამხდარა საგანგებო შესწავლის ობიექტი, რაც აისახა კიდევ თარგმანებში. მაგალითად, საგალობლის გამოცემებსა და თარგმანებში სხვადასხვაგვარად არის ინტერპრეტირებული I.3 ტროპარი:

„ბუნებითნი რად ძალნი

არა სჯულთაებრ ვივუმინ

მსგავსებისაგან დაავაკლდი და დაეჰბადე ბოროტი,

ხოლო

ხილულთა-მიერსა

გემოვნებასა

ვრცელად განუხუენ გრძნობანი“.

დაზუსტებას ითხოვს შემოთავაზებული განმარტებები: ბუნებითი – „ბუნებრივი, თანდაყოლილი“ (გრიგოლაშვილი, 2005: 241), ბუნებითნი ძალნი – „ბუნებით მონიჭებული შესაძლებლობები“ (ჭავჭავაძე, 1993: 98; სულავა, 2003: 19); „**ბუნებითნი ძალნი** ნიშნავს ადამიანის ბუნებითვე მოცემულ უნართა კომპლექსს“ (ნათაძე, 2015: 9). სინამდვილეში, „ბუნებითნი ძალნი“ აღნიშნავს „აღმომაცენლობით ძალებს“, რასაც ცხადყოფს ინტერტექსტური ანალიზი. იოანე დამასკელის მიხედვით, აღმომაცენლობითი ძალები იყოფა მასაზრდოებლობით (საკვების მონელება), ზრდადობით (აღმოცენებითი) და თესლოვნებით (მსგავსის მშობლობით) ძალებად.

თვით ტერმინი „**ბუნებითნი... ძალნი**“ ნემესიოს ემესელთან დასტურდება და იოანე პეტრინისეულ თარგმანში ასეა განმარტებული: „მზრდელობითისა **ბუნებითნი ძალნი** არიან ოთხ: მომზობელობითი [ანუ მიმზიდველობითი, რაც მოიზიდავს საკვებს], ჰყრობითი [ანუ მჰყრობელობითი, რაც იჰყრობს საკვებს და არ ანებებს მას

დაუყოვნებლივ გამოიყოს], შემცვალელობითი [ანუ მცვალელობითი, რაც სითხეებად ცვლის საკვებს], განმავლინელობითი [ანუ გამომყოფელობითი, რაც სითხეებად ცვლის საკვებს]; რამეთუ თვთვეული ნაწილი ცხოველისად ბუნებით მოგნობს თვსდა-მიმართ თვსსა საზრდოსა და, ოდეს რად მიიწბოს, იპყრობს, და, იპყროს რად, თვსად შესცვალეებს, და ეგრეთთა ნამეტნავსა გარე განპყრის“ (ნემესიოსი, 1914: 110). შდრ.: Τοῦ θρηπτικοῦ φυσικῶν δυνάμεως εἰσὶ τέσσαρες, ἑλκτική, καθεκτική, ἀλλοιωτική, ἀποκριτική (ნემესიოსი, 1863: 693-694). აქვე აღვნიშნავთ, რომ კვების პროცესი და საკვების მონელების მექანიზმი ნემესიოს ემესელს აღწერილი აქვს ანტიკური მედიცინის კლასიკოსის – კლავდიუს გალენოსის (129-216) მიხედვით. თხზულებაში „ბუნებისათვის კაცისა“ მითითებულია კიდევ მისი სახელი – „ღალინოს“ (ნემესიოსი, 1914: 109).

„ბუნებით ძალთა“ ანალოგიური განმარტება, ასევე, შეტანილია „გალობანი სინანულისანის“ თანადროულ ქართულენოვან ტექსტებში – „გარდამოცემის“ ეფრემისეულ და არსენისეულ თარგმანებში (იხ.: გარდამოცემა, 2000: 119-120), რომელთა მიხედვითაც, ბუნებითი ძალები ცოცხალ არსებათა („ცხოველთა“) ძალებია:

„საჯმარ უკუე არს ცნობად, ვითარმედ ცხოველთა ძალთაგანნი რომელნიმე არიან სულისანი (არსენთანაა – „სულობითნი“) და რომელნიმე – ბუნებითნი და რომელნიმე – ცხოველობითნი. სულისანი უკუე არიან გონებითი აღრჩევად და გრძნობად და თვთმფლობელობით ნებებად, ესე იგი არს, აღძრვად... **ხოლო ბუნებითნი და ცხოველობითნი არიან არა თვთმფლობელობით აღრჩეულნი საქმენი. ბუნებითად უკუე ვიტყვ მზრდელობასა და აღორძინებასა და თესლოვნებასა. ხოლო ცხოველობითი არს შემკრებლობითი, რამეთუ ესენი გუენებოს თუ არა თუ გუენებოს, მოქმედებენ ჩუენ შორის“** (გარდამოცემა, 2000: 119-120. იხ., ასევე, იქვე: 110, 113).

„გალობანი სინანულისანის“ განსახილველი ტროპარი მთლიანად პირველყოფის მოტივებზეა აგებული. იოანე დამასკელი

განმარტავს, რომ პირველი ცოდვით ადამი და ევა ღვთის სჯულისადმი დაუმორჩილებლობას ავლენენ: „ხე ვიდრემე ცხორებისა არს საკუთრებად ღმრთისად, რომლითა იზარდებიან ანგელოზნი, რომლისა მიერ ეგულებოდა მიღებად უხრწნელებისად, რამეთუ გვჭმდა ჩუენ პირველად განურჩევლად დამორჩილებად **შუელსა** ღმრთისასა“ (გარდამოცემა, 2000: 108). დავით აღმაშენებლის საგალობელშიც აკრძალული ნაყოფის „გემოდს ხილვა“ გაიზრება, როგორც „**არა სჯულთაებრ**“ მიღებული „ბუნებითნი ძალნი“, რის გამოც ადამიანმა დაკარგა ღვთის მსგავსება და „დაჰბადა ბოროტი“. შდრ.: „ნუთისა გემოდსათვს ყოველთა საუკუნეთა განმცემელ ექმნა შუებასა“ (ნემესიოსი, 1914: 23), „ხე ვიდრემე ცხორებისად იყო... სრულად და განუყოფელად მხოლოდსა კეთილისა მიმღებელი ზიარებასა. ხოლო ხედ ცნობადისა კეთილისა და ბოროტისა – გრძნობადი და გემოანი ჭამადი, საგონებელობით ვიდრემე დამატკობელი, ხოლო ჭემშარიტებით ზიარებითა ბოროტთადათა დამშუელი მჭუმეველთა თვსთად“ (გარდამოცემა, 2000: 107).

ნემესიოს ემესელის თხზულების თარგმანებში „ბუნებით ძალებს“ შეესატყვისება:

ლათინური: Altricis partis **vires naturales** sunt quatuor, trahendi, retinendi, commutandi, depellendi (ნემესიოსი, 1863: 693-694);

ფრანგული: La force nutritive se décompose en quatre autres **forces physiques**, savoir: l'attractive, la rétentive, la transubstantiative et la sécrétive (ნემესიოსი, 1844: 153);

ინგლისური: (1) The nutritive faculty has four **natural processes**, appetitive, retentive, digestive, and secretory (ნემესიოსი, 1955: 362);

(2) There are four **faculties of the nutritive element**, those of attraction, retention, alteration and separation (ნემესიოსი, 2008: 145);

გერმანული: Zum Ernährungsvermögen gehören vier **natürliche Kräfte**: die Kraft des Anziehens, des Festhaltens, der Veränderung und des Absonderns (ნემესიოსი. 1925: 73);

რუსული: Сила питающая заключает в себе четыре **физические силы:** привлекающую, удерживающую, изменяющую, отделяющую (извергающую) (ნემესიოსი, 2011: 91).

რაც შეეხება I.3 ტროპარში ხაზგასმულ მეორე ტერმინს – „გემოვნებას“, „გალობანი სინანულისანის“ ზ. ჭავჭავაძისეულ გამოცემაში ის განმარტებულია, როგორც „სიამოვნება, სიამე“ (ჭავჭავაძე, 1993: 97). ნ. ნათაძე გამოთქმას „ხილულთა-მიერსა **გემოვნებასა** ვრცელად განუხეუნ გრძნობანი“ ამგვარად განმარტავს: „ხილული **მიმზიდველი საგნებისკენ** ჩემ გრძნობათა მისწრაფებას ფართო გზა მივუცი“ (ნათაძე, 2015: 11). ლ. გრიგოლაშვილის სიმფონია-ლექსიკონში ეს სიტყვა გამორჩენილია.

ინტერტექსტური ანალიზი ადასტურებს, რომ ზ. ჭავჭავაძე სწორად განმარტავს ტერმინ „გემოვნებას“. „გარდამოცემის“ სქოლიოში („წმიდისა მაქსიმესი“) „გემოვნება“ აღამიანის ხორციელ მისწრაფებებს, უპირველეს ყოვლისა, პირველცოდვას და აკრძალილი ხის ნაყოფის გემებას უკავშირდება: „კაცსა და მის მიერ თავისმოყუარე ქმნილსა დაუცხრომელი აქუნდა მოქმედებულად გემოვნებად და ტკივილი, მარადის მჭამელსა ხისა მის ურჩებისასა“ (გარდამოცემა, 2000: 112). „გარდამოცემაში“ მას ცალკე თავიც (XXVII) ეთმობა (დედნისეული დასათაურებაა: Περὶ ἡδονῶν). არსენ იყალთოელის თარგმანში ამ თავის სათაურია „გემოთათუს“, ეფრემ მცირის თარგმანში – „გულისსათქუმელთათუს“, ხოლო ე. ჭელიძის თარგმანში – „სიამოვნებათა შესახებ“ (გარდამოცემა, 2000: 363). შესაბამისად, დავით აღმაშენებელის საგალობლის ტარგმნისას „გემოვნების“ ტერმინოლოგიური ეკვივლენტის შერჩევის დროს, შესაძლებელია, გავითვალისწინოთ „გარდამოცემის“ XXVII თავის დასათაურებები: ინგლისური – On pleasures (გარდამოცემა, 1958: 239), გერმანული – Von den Lüsten (გარდამოცემა, 2023: 57), ფრანგული – Les

plaisirs (გარდამოცემა, 1966: 61), იტალიური – Intorno ai piaceri (გარდამოცემა, 1998: 172), რუსული – Об удовольствиях (გარდამოცემა, 2003: 72), პოლონური – Rozkosze (გარდამოცემა, 1969: 99) და სხვა.

„გალობანი სინანულისანის“ დამონშემებული ტროპარის თარგმანებზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ მათში ბოლომდე არ არის გათვალისწინებული დედნისეული ტერმინოლოგიის („ბუნებთონი ძალნი“, „გემოვნება“) სპეციფიკა და შინაარსი:

ლ. ჯობაძის ინგლისური თარგმანი (ჯობაძე, 2016: 152):

I betrayed **my own nature**,
moving away from Thy image
and I gave birth to evil,
turning all my thoughts
refractorily
to all that is visible and **lustful**.

დ. კიზირიას ინგლისური თარგმანი (გალობანი, 2015: 129):

I have turned away from thy commandments,
Betrayed thine image
and committed iniquity,
giving myself to **earthly joys**.

ვ. ოფერმანის გერმანული თარგმანი (გალობანი, 1989: 40):

Da ich **deine natürliche Gaben** nicht
nach deinen Gesetzen gebrauchte,
Wich von deinem Ebenbilde ich ab,
Gebar ich Böses;
Denn **der Lust am Sinnlichen** öffnete sich weit meine Seele.

ჰ.-კ. გუნტერის გერმანული თარგმანი (გალობანი, 2015: 93):

Die Kraft, die mir Natur
verlichen, ich gebraucht' sie nicht wie du
gebotst, fiel ab vom Ähnlichsein, was böse war,
gebar
ich, dem **Geschmack**
an dem, was sichtbar ist, ließ weit

offen der Sinn die Tür.

ა. ვოგეშვილის რუსული თარგმანი (გალობანი, 1989: 30):

Изменил я **естеству своему**,

отошел от подобия твоего

и породил зло,

на все видимое, чувственное,

обратив безудержно свои **помыслы**.

დ. ყოლბაიას პოლონური თარგმანი (ყოლბაია, 2011: 5):

Sprzeniewierzyłem się swemu człowieczeństwu,

porzuciłem podobieństwo Twoje

i wydałem na świat zło,

ku wszystkiemu co widzialne, **zmysłowe,**

zwróciłem niepohamowanie myśli swoje.

ვ. ჩერნის ჩეხური თარგმანი (გალობანი, 2015: 199):

Tvých darů neužíval jsem

v souladu s vírou

od Tvého obrazu jsem se odchýlil

a plodil jsem zlo,

zeširoka otevřel jsem srdce

rozkoším smyslů.

ნ. ლადარიას იტალიური თარგმანი (გალობანი, 2015: 183):

E poiché adoperai gli **elementi della natura**

in modo non conforme alla Legge, –

non raggiunsi la Tua somiglianza, feci il male

ed al **sapore** proveniente dalle cose visibili

spalancai le porte dei sensi.

ინტერტექსტთან (ნემესიოს ემესელის ან იოანე დამასკელის თხზულებებთან და მათ თარგმანებთან) შედარება ცხადყოფს, რომ ხაზგასმული მონაკვეთები, განსაკუთრებით, „ბუნებითნი ძალნის“ თარგმანები, ტერმინოლოგიურად აცდენილია დედანს. ჩვენი აზრით, ე. ლადარიას **ფრანგული თარგმანი** ერთადერთი ტექსტია,

რომელშიც ორივე ტერმინისთვის („ბუნებითი ძალნი“, „გემოვნება“) ზუსტი ეკვივალენტებია შერჩეული (გალობანი, 2015: 159):

Employant les **forces de la nature** contre la Loi,
J'ai manqué à Ta ressemblance, engendrant le mal,
Et aux **plaisirs** sensuels
J'ai largement ouvert mes sens.

დასასრულს, შევხებით ზოგიერთ ტექსტოლოგიურ პრობლემას, რომელიც „გალობანი სინანულისანის“ კრიტიკული ტექსტის დადგენის დროს წარმოიქმნა. ასეთია, მაგალითად, სიტყვების „სჯულისა“ და „ზესთას“ დაწერილობის საკითხი. ამასთან დაკავშირებით, ზ. ჭავჭავაძე წერს: „დასაზუსტებელი იყო, აგრეთვე, სიტყვა „სჯულის“ დაწერილობის საკითხი. იგი წარმოდგენილი იყო (იგულისხმება ლ. გრიგოლაშვილის გამოცემა – რ. ხ.), ხან როგორც „შჯული“ („შჯულნი დავთრგუნენ წიგნისანი“..), ხანაც როგორც „სჯული“ („წესთა სჯულისა შენისათა“). რაღა თქმა უნდა, ორივე ფორმა სწორია და, როგორც ხელნაწერებიდან ჩანს, ერთდროულადაც იხმარებოდა, მაგრამ საჭირო იყო არჩევანის გაკეთება და ჩვენ „სჯული“ ვარჩიეთ, ისევე როგორც „ზესთა“ – „ზეშთას“ (ჭავჭავაძე, 1985: 162). მოცემულ შენიშვნას ლ. გრიგოლაშვილმა ამგვარი პასუხი გასცა: „ჩვენს გამოცემაში ძირითად ხელნაწერებზე დაყრდნობით ერთმანეთის გვერდითაა წარმოდგენილი „სჯული“ და „შჯული“... შევნიშნავთ, რომ ტექსტის გაგება-გააზრებისთვის ამ ვარიანტებს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. ენის ისტორიისთვის კი საინტერესოა, რომ XII-XIII საუკუნეთა ხელნაწერებში ერთმანეთის პარალელურად გვხვდება აღნიშნული ფორმები და მათი უნიტიცილების პროცესი ჯერ არ დამთავრებულა“ (გრიგოლაშვილი, 2005:

199). აქვე აღვნიშნავთ, რომ ლ. გრიგოლაშვილის გამოცემაში უპირატესობა ენიჭება ფორმას „ზეშთა“ (IV.4; IX.5). ხელნაწერთა მონაცემები კი ამგვარია:

- I.3: სჯულთაებრ ABCFGHIKLO²³, ჰსჯულთაებრ M, შჯულთაებრ DE
 IV.1: უსჯულთა ACFGHIKL, უჰსჯულთა MN, უშჯულთა BDEO
 V.1: სჯულნი ACDEFGILO, ჰსჯულნი MN, შჯულნი BHK
 სჯულისა ACFGHIKLO, ჰსჯულისა MN, შჯულისა BDE
 სჯულსა ACFGHIKL, ჰსჯულსა MNO, შჯულსა BDE
 VI.3: სჯულისა ABCFGHIKLO, ჰსჯულისა M, ჰსჯულისათა N, შჯულისა DE
 VIII.1: სჯულთა ABCFHIKLO, სჯულითა G, ჰსჯულთა MN, შჯულთა DE
 სჯულისმდებელი ABCFGHIKL, ჰსჯულისმდებელი MN, სჯულმდებელი O,
 შჯულისმდებელი DE
 IV.4: ზესთა AFGHKN, ზესა MO, ზეშთა BCDEIL
 IX.5: ზესთა BFGHKMNO, ზეშთა ACDEIL

როგორც ვხედავთ, „სჯულ-ის“ შემთხვევაში სურათი ისედაც ნათელია, რადგან ხელნაწერთა უმრავლესობა გვთავაზობს სან-იან ვარიანტებს – „სჯულ-სა“ და მის გვიანდელ ფორმას „ჰსჯულ“. რაც შეეხება „ზესთა-ს“, აქაც მსგავსი ვითარებაა, თუმცა მეორე შემთხვევაში (IX.5) „ზეშთა“ ფორმას იყენებს A-85 (A) ნუსხაც, რომელიც გამომცემელთა ყველაზე მეტ ნდობას იმსახურებს და სრულიად სამართლიანადაც, რადგან ეს ხელნაწერი შედგენილი და ავტორიზებულია XIII საუკუნის ცნობილი საეკლესიო მწერლისა და მეცნიერის – ტბელ აბუსერისძის მიერ. ამ შემთხვევაში ძირითადი ვარიანტის არჩევასა და ყურადღება უნდა მიექცეს ინტერტექსტს: 1) გამოთქმა

²³ ზ. ჭავჭავაძის პუბლიკაცია 14 ხელნაწერის მონაცემებს ეყრდნობა და ითვალისწინებს ლ. გრიგოლაშვილის გამოცემასაც (რომელშიც 11 ხელნაწერია გამოყენებული), ამიტომ ხელნაწერთა ლიტერებს და ვარიანტებს ვუთითებთ ზ. ჭავჭავაძის გამოცემის მიხედვით: **A:** A-85, **B:** A-290, **C:** K-22, **D:** A-104, **E:** A-518, **F:** A-1290, **G:** S-149, **H:** S-182, **I:** S-4935, **K:** S-4947, **L:** K-94, **M:** S-1462, **N:** S-303, **O:** H-28.

„ზესთა ღმერთთაჲ“ (IV.4) გვხვდება „გარდამოცემის“ არსენ იყალ-
 თოელისეულ თარგმანში, ეფრემ მცირისეული ფორმაა „ზეშთა
 ღმერთთაჲ“ (გარდამოცემა, 2000: 46); 2) „ზესთა საუკუნეთასა“ (IX.5)
 დასტურდება „გალობანი სინანულისანის“ თანადროულ მეტაფრა-
 სულ კრებულში: „ჟამიერთაცა ამათ და მერმეთა და **ზესთა** შინა
საუკუნეთასა უკუნისამდე. ამინ!“ (მეტაფრასტი, 2017: 375). ყველაზე
 ნიშანდობლივი კი ის ფაქტია, რომ ეს გამოთქმა ორჯერ დასტურ-
 დება არსენ იყალთოელთან, კერძოდ, მიქელ ფსელოსის ტრაქ-
 ტატის „პირმშოსათჳს“ მისეულ თარგმანში: „საუკუნეთასა ზესთა“,
 „ზესთა საუკუნეობისა“ (ღვთისმეტყველი, 2007: 322, 323).

ვფიქრობთ, დამოწმებული პარალელები სრულ საფუძველს
 ქმნის იმისთვის, რომ ორივე შემთხვევაში („ზესთა ღმერთთაჲ“, „ზეს-
 თა საუკუნეთასა“) სან-იან ფორმა „ზესთა-ს“ მივანიჭოთ უპირატე-
 სობა, რადგან იმ პერიოდში, როცა „გალობანი სინანულისანი“
 ინერებოდა, ქართული სალიტერატურო ენის „კანონმდებელი“
 არსენ იყალთოელი იყო და სწორედ ის ქმნიდა ახალ სამეცნიერო
 (საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიურ) ტერმინოლოგიას, რომელიც
 ასახულია კიდევ დავით აღმაშენებლის საგალობელში.

გამოყენებული ლიტერატურა

References

- ავალიშვილი (1931): ავალიშვილი ზ., ვეფხისტყაოსნის საკითხები, პარიზი
avalishvili (1931): avalishvili z., vepkhistkaosnis sakitkhebi, parizi
- ანდერძი (2003): სილოგავა ვ., ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი, თბილისი
anderdzi (2003): silogava v., anderdzi davit agmasheneblisa shiomgvimisadmi, tbilisi
- აპოკალიფსი (1961): იოვანეს გამოცხადება და მისი თარგმანება, ი. იმნაიშვილის გამოცემა, ა. შანიძის რედაქციით // ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 7, თბილისი
apokalipsi (1961): iovanes gamockhadeba da misi targmaneba, i. imnaishvilis gamocema, a. shanidzis redakciit // dzveli kartuli enis katedris shromebi, 7, tbilisi
- არეოპაგიტკა (1961): პეტრე იბერიელი, შრომები, ეფრემ მცირის თარგმანი, გამოსცა ს. ენუქაშვილმა, თბილისი
areopagitika (1961): petre iberieli, shromebi, eprem mciris targmani, gamosca s. enukashvilma, tbilisi
- აღწერილობა (1961): ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (S კოლექცია), II, შედგენილია და დასაბუჯდად მომზადებული ა. ბაქრაძის, თ. ბრეგაძის, ელ. მეტრეველისა და მ. შანიძის მიერ, ე. მეტრეველის რედაქციით, თბილისი
agtseriloba (1961): kartul khelnatserta agtseriloba (S kolekcia), II, shedgenilia da dasabechdad momzadebuli a. bakradzis, t. bregadzis, el. metrevelisa da m. shanidzis mier, e. metrevelis redakciit, tbilisi
- ბალავარიანი (1957): ბალავარიანის ქართული რედაქციები, ილ. აბულაძის გამოცემა, თბილისი
balavariani (1957): balavarianis kartuli redakciebi, il. abuladzis gamocema, tbilisi
- ბარამიძე (1995): ბარამიძე რ., დავით აღმაშენებელი, „გალობანი სინანულისანი“ // კრებული „ლექსი, მხოლოდ ერთი ლექსი“, თბილისი
baramidze (1995): baramidze r., davit agmashenebeli, „galobani sinanulisani“ // krebuli „leks, mkholod erti leksi“, tbilisi
- ბაქარი (1743): ბიბლია, ბაქარ ბატონიშვილის გამოცემა, მოსკოვი
bakari (1743): biblia, bakar batonishvilis gamocema, moskovi
- გაბიძაშვილი (2010): გაბიძაშვილი ე., შრომები, I, თბილისი
gabidzashvili (2010): gabidzashvili e., shromebi, I, tbilisi

- გალობანი (1989): დავით აღმაშენებელი, გალობანი სინანულისანი, თბილისი
galobani (1989): davit agmashenebeli, galobani sinanulisani, tbilisi
- გალობანი (2015): დავით აღმაშენებელი, გალობანი სინანულისანი, თბილისი
galobani (2015): davit aghmashenebeli, galobani sinanulisani, tbilisi
- გარდამოცემა (1958): Saint John of Damascus, Writings. Washington
- გარდამოცემა (1966): Saint Jean Damascène. Exposé exacte de la Foi Orthodoxe.
Paris
- გარდამოცემა (1969): Św. Jan Damasceński, Wykład wiary prawdziwej. Przełożył
Bronisław Wojkowski. Warszawa
- გარდამოცემა (1998): Giovanni Damasceno. La fede ortodossa. Introduzione,
traduzione e note a cura di Vittorio Fazzo. Roma
- გარდამოცემა (2000): იოანე დამასკელი, მართლმადიდებლური სარწმუნოების
ზედმინენითი გადმოცემა, თბილისი
gardamocema (2000): ioane damaskeli, martlmadidebluri sartsmunoebis
zedmitsevni gadmocema, tbilisi
- გარდამოცემა (2003): Иоанн Дамаскин. Точное Изложение Православной Веры.
Москва
- გარდამოცემა (2023): Des heiligen Johannes von Damaskus genaue Darlegung des
orthodoxen Glaubens. München
- gardamocema (2023): Des heiligen Johannes von Damaskus genaue Darlegung des
orthodoxen Glaubens. München
- გვახარია (2001): გვახარია ა., ნარკვევები ქართულ-სპარსული ლიტერატუ-
რული ურთიერთობის ისტორიიდან, II, თბილისი
gvakharia (2001): gvakharia a., narkvevi kartul-sparsuli literaturuli urtiertobis
istoriidan, II, tbilisi
- გუნტერი (2005): David der Erbauer, Reuegesänge, Einleitung, Text, Übersetzung
und Kommentar von H.-C. Günther. Würzburg
- გოგოლაძე (1989): გოგოლაძე დ., მეფე დავით IV და მისი ზედწოდება –
აღმაშენებელი // მაცნე, ისტორიის სერია, 1989, №3
- gogoladze (1989): gogoladze d., mepe davit IV aghmashenebeli // macne, istoriis
seria, 1989, №3
- გრიგოლაშვილი (2005): გრიგოლაშვილი ლ., დავით აღმაშენებლის
„გალობანი სინანულისანი“, თბილისი

grigolashvili (2005): grigolashvili l., davit agmasheneblis „galobani sinanulisani“, tbilisi

გრიგოლაშვილი (2016): გრიგოლაშვილი ლ., დავით აღმაშენებელი და რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ძეგლისწერა // ქართული აღმანახი, 1, თბილისი

grigolashvili (2016): grigolashvili l., davit agmashenebeli da ruis-urbnisis saeklesio krebis dzeglistsera // kartuli almanakhi, 1, tbilisi

დამასკელი (1973): Die Schriften des Johannes von Damaskos. Berlin. 1973

დამასკელი (2019): წმიდა იოანე დამასკელის ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილი ჰომილიების ძველი ქართული თარგმანები, ნ.მელიქიშვილის გამოცემა, თბილისი
damaskeli (2019): tsmida ioane damaskelis gvtismshobლისადმი midzgvnili homiliebis dzveli kartuli targmanebi, n.melikishvilis gamocema, tbilisi

დოგმატიკონი (2013): დოგმატიკონი, II, ნიკიტა სტიტატი, თხზულებანი, მ. რაფაეას გამოცემა, თბილისი

dogmatikoni (2013): dogmatikoni, II, nikita stitati, tkhzulebani, m. rapavas gamocema, tbilisi

ვარდან არეველცი (2024): ვარდან არეველცი, მსოფლიო ისტორია, ძველი სომხურიდან თარგმნეს ეკა კვაჭანტირაძემ და ნოდარ შოშიაშვილმა, გამოკვლევა, კომენტარები და საძიებლები დაურთო ეკა კვაჭანტირაძემ, თბილისი

vardan arevelci (2024): vardan arevelci, msoplio istoria, dzveli somkhuridan targmnes eka kvachantiradzem da nodar shoshiashvilma, gamokvleva, komentarebi da sadzieblebi daurto eka kvachantiradzem, tbilisi

ინგოროყვა (1954): ინგოროყვა პ., გიორგი მერჩულე, თბილისი

ingorokva (1954): ingorokva p., giorgi merchule, tbilisi

კაკაბაძე (1989): კაკაბაძე მ., დავით აღმაშენებლის პოეზია // „ჯვარი ვაზისა“, №1, თბილისი

kakabadze (1989): kakabadze m., davit agmasheneblis poezia // „djvari vazisa“, №1, tbilisi

კეკელიძე (1980): კეკელიძე კ., ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბილისი

kekelidze (1980): kekelidze k., dzveli kartuli literaturis istoria, I, tbilisi

კეკელიძე (1981): კეკელიძე კ., ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბილისი

kekelidze (1981): kekelidze k., dzveli kartuli literaturis istoria, II, tbilisi

კოჭლამაზაშვილი (2003): ექვთიმე (თამაზ) კოჭლამაზაშვილი, ჰავლეს ეპისტოლეთა განმარტება, გამოკრებული იოვანე ოქროპირისა და სხვა წმიდა მამათა თხზულებებიდან, თარგმნილი ეფთვიმე მთაწმიდელის მიერ, თბილისი

kochlamazashvili (2003): ekvtime (tamaz) kochlamazashvili, pavles epistoleta ganmarteba, gamokrebuli iovane okropirisa da skhva tsmida mamata tkhzulebebidan, targmnili eptvime mtatsmidelis mier, tbilisi

კოჭლამაზაშვილი (2015): კოჭლამაზაშვილი ე., წმიდა ეფრემ ასური, სწავლანი, თარგმნილი ეფრემ მცირის (კარიჩის ძის) მიერ, I, თბილისი

kochlamazashvili (2015): kochlamazashvili e., tsmida eprem asuri, stsavlani, targmnili eprem mciris (karichis dzis) mier, I, tbilisi

კრიტელი (2020): წმ. ანდრია კრიტელი, დიდი კანონი, ძველი ქართული თარგმანები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს ელ. მეტრეველმა და ლ. გრიგოლაშვილმა, თბილისი

kriteli (2020): tsm. andria kriteli, didi kanoni, dzveli kartuli targmanebi, teksti gamosacemad moamzades el. metrevelma da l. grigolashvilma, tbilisi

ლექსიკონი (2010): ძველქართულ-ძველბერძნული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის დოკუმენტირებული ლექსიკონი, II, პროექტის ავტორი და სამეცნიერო ხელმძღვანელი: დ. მელიქიშვილი, თბილისი

Leqsikoni (2010): dzvelqartul-dzvelberdznuli pilosofiur-teologiuri terminologiis dokumentirebuli leqsikoni, II, proeqtis avtori da samecniero xelmdzghvani: damana meliqishvili, tbilisi

ლოლაშვილი (1978): ლოლაშვილი ი., არსენ იყალთოელი: ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბილისი

lolashvili (1978): lolashvili i., arsen ikaltoeli: ckhovreba da mogvatseoba, tbilisi

ლოპუხინი (1910): Лопухин А., Толковая Библия. Т. 7. Москва

მარგალიტი (2015): წმ. იოანე ოქროპირის ჰომილეტიკური კრებული „მარგალიტი“, გამოსცა ნ. მელიქიშვილმა, თბილისი

margaliti (2015): tsm. ioane okropiris homiletikuri krebuli “margaliti”, gamosca n. melikishvilma, tbilisi

მელიქიშვილი (2019): მელიქიშვილი დ., გელათის აკადემია – სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი სასწავლებელი ყრმათათჳს, თბ., 2019

melikishvili (2019): melikishvili d., gelatis akademia – skhua atina da meore ierusalimi sastsavlebeli krmatatჳs, tb., 2019

მეტაფრასტი (2017): ძველი მეტაფრასული კრებულები, ნოემბრის საკითხავები, ლ. ახოზაძის გამოცემა, თბილისი

metaprasti (2017): dzveli metaprasuli krebulebi, noembris sakitkhavebi, l. akhobadzis gamocema, tbilisi

მეტრეველი (2002): მეტრეველი რ., დავით აღმაშენებელი, მეფე თამარი, თბილისი

metreveli (1986): metreveli r., davit agmashenebeli, mefe tamari, tbilisi

მირაშვილი (2009): მირაშვილი ნ., მონანიე და განდევნილი დედები ქართულ ნათარგმნ შავიოგრაფიაში (X-XI საუკუნეების ხელნაწერების მიხედვით), თბილისი

mirashvili (2009): mirashvili n., monanie da gandegili dedebi qartul natargmn hagiografiashi (X-XI saukuneebis khelnatserebis mikhedvit), tbilisi

ნათაძე, 2015: დავით აღმაშენებელი, გალობანი სინანულისანი, სასკოლო გამოცემა, ნ. ნათაძის განმარტებებითა და კომენტარებით, თბილისი

natadze, 2015: davit aghmashenebeli, galobani sinanulisani, saskolo gamocema, n. natadzis ganmartebebita da komentarebit, tbilisi

ნემესიოსი (1844): Némésius. De la Nature de l'homme, traduit pour la première fois du grec en français par M. J. B. Thibault. Paris nemesiosi (1844): Némésius. De la Nature de l'homme, traduit pour la première fois du grec en français par M. J. B. Thibault. Paris

ნემესიოსი (1863): Nemesios of Emessa. De natura hominum // PG. 40, 1863

ნემესიოსი (1914): ნემესიოს ემესელი, ბერძნულითგან გადმოღებული იოვანე პეტრიწის მიერ, ქართული ტექსტი შეისწავლა, გამოსაცემად დაამზადა და ლექსიკონ-საძიებლები დაურთო ს. გორგაძემ, ტფილისი

nemesiosi (1914): nemesios emeseli, berdznullitgan gadmogebuli iovane petrists mier, kartuli teksti sheistsavla, gamosacemad daamzada da leksikon-sadzieblebi daurto s. gorgadzem, tpilisi

ნემესიოსი (1925): Nemesios von Emesa. Anthropologie. Von: Dr. Emil Orth Buchdruckerei und Verlag Maria-Martental bei Kaisersesch. Coblenz

ნემესიოსი (1955): Cyril of Jerusalem and Nemesios of Emesa Edited by William telfer // Library of christian Classics 4. Philadelphia

ნემესიოსი (2008): Nemesios. On the Nature of Man. ranslated with an introduction and notes by R.W. Sharples and P.J. van der Eijk. Liverpool University Press

ნემესიოსი (2011): Немезий Эмесский. О природе человека. Перевод с греч. Ф. С. Владимирского. Москва

ნოსელი (2009): კოჭლამაზაშვილი ე., გიორგი მთაწმიდელისული თარგმანი წმ. გრიგოლ ნოსელის თხზულებისა „დაბადებისათვის კაცისა“ // ქრისტიანულ-არქეოლოგიური ძიებანი, II, თბილისი

noseli (2009): kochlamazashvili e., giorgi mtatsmidelisuli targmani tsm. grigol noselis tkhzulebisa „dabadebisats kacisa“ // kristianul-arkeologiuri dziebani, II, tbilisi

ნოსელი (2004): წმ. გრიგოლ ნოსელი, საღმრთისმეტყველო, ეგზეგეტიკური და პანეგირიკული თხზულებები, ე. კოჭლამაზაშვილის გამოცემა // საქართველოს ეკლესიის კალენდარი 2005 წლისათვის, თბილისი

noseli (2004): tsm. grigol noseli, sagmrtismetkvelo, egzegetikuri da panegirikuli tkhzulebebi, e. kochlamazashvilis gamocema // sakartvelos eklesiis kalandari 2005 tslisatvis, tbilisi

ოთხმეზური (2016): ოთხმეზური თ., მაქსიმე აღმსარებლის Ambiguorum liber ქართულ მთარგმნელობით ტრადიციაში, თბილისი

Otkhmezuri (2016): otkhmezuri t., maksime aghmsareblis Ambiguorum liber qartul mtargmnelobit tradiciashi, tbilisi

პომაზანსკი (2010): პომაზანსკი მ., დოგმატური ღვთისმეტყველება, თბილისი

pomazanski (2010): pomazanski m., dogmaturi gvtismetkveleba, tbilisi

საბინინი (1882): საბინინი მ., საქართველოს სამოთხე: სრული აღწერა ღუანლთა და ვნებათა საქართველოს წმიდათა, ტფილისი

sabinini (1882): sabinini m., sakartvelos samotkhe: sruli agtsera guatslta da vnebata sakartvelos tsmidata, tpilisi

სამოციქულოს განმარტება (2000): სამოციქულოს განმარტება, გამოკრეგული იოვანე ოქროპირისა და სხვა წმიდა მამათა თხზულებებიდან თარგმნილი ეფრემ მცირის (კარიჭის ძის) მიერ, I, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვა დაურთო ე. კოჭლამაზაშვილმა, თბილისი

samocikulos ganmarteba (2000): samocikulos ganmarteba, gamokreguli iovane okropirisa da skhva tsmida mamata tkhzulebebidan targmnili eprem mciris (karichis dzis) mier, I, teksti gamosacemad moamzada da tsinasitkva daurto e. kochlamazashvilm, tbilisi

სამოციქულოს განმარტება (2006): სამოციქულოს განმარტება, გამოკრეგული იოვანე ოქროპირისა და სხვა წმიდა მამათა თხზულებებიდან თარგმნილი ეფრემ მცირის (კარიჭის ძის) მიერ, II, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვა დაურთო ე. კოჭლამაზაშვილმა, თბილისი

samocikulos ganmarteba (2006): samocikulos ganmarteba, gamokreguli iovane okropirisa da skhva tsmida mamata tkhzulebebidan targmnili eprem mciris (karichis dzis)

mier, II, teksti gamosacemad moamzada da tsinasitkva daurto e. kochlamazashvilma, tbilisi

სამუშია (2015): სამუშია ჯ., ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახი (XI-XII სს.), გენეალოგიური ნარკვევი, თბილისი

samushia (2015): samushia j., bagrationta samefo ojaxi (XI-XII ss.), genealogiuri narkvevi, tbilisi

სვინაქსარი (2018): დიდი სვინაქსარი, გიორგი მთანმიდელი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს და სამეცნიერო აპარატი დაურთეს მ. დოლაქიძემ და დ. ჩიტუნაშვილმა, თბილისი

svinaksari (2018): didi svinaksari, giorgi mtatsmideli, teksti gamosacemad moamzades da samecniero aparati daurtas m. dolakidzem da d. chitunashvilma, tbilisi

სილოგავა (2003): სილოგავა ვ., ბაგრატიონ ხელმწიფეთა ავტოგრაფები // ბაგრატიონები: სამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა, თბილისი

silogava (2003): silogava v., bagration khelmtsipeta avtograpebi // bagrationebi: samecniero da kulturuli memkvidreoba, tbilisi

სირაძე (1992): სირაძე რ., ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა, I, თბილისი

siradze (1992): siradze r., kristianuli kultura da kartuli mtserloba, I, tbilisi

სულავა (2003): სულავა ნ., XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, თბილისი

sulava (2003): sulava n., XII-XIII saukuneebis kartuli himnografiya, tbilisi

სწავლანი (1957): მამათა სწავლანი, გამოსცა ა. შანიძემ, ი. აბულაძის რედაქციით, თბილისი

stsavlani (1957): mamata stsavlani, gamosca a. shanidzem, i. abuladzis redakciit, tbilisi

სჯულისკანონი (1975): დიდი სჯულისკანონი, არსენ იყალთოელის თარგმანი, გამოსაცემად მოამზადეს ე. გაბიძაშვილმა, ე. გიუნაშვილმა, მ. დოლაქიძემ, გ. ნინუამ. თბილისი

sdjuliskanoni (1975): didi sdjuliskanoni, arsen ikaltoelis targmani, gamosacemad moamzades e. gabidzashvilma, e. giunashvilma, m. dolakidzem, g. ninuam. tbilisi

ტიპიკონი (2005): ტიპიკონი შიომღვიმის მონასტრისა, ე. კოჭლამაზაშვილისა და ე. გიუნაშვილის გამოცემა, თბილისი

tipikoni (2005): tipikoni shiomghvimis monastrisa, e. kochlamazashvilisa da e. giunashvilis gamocema, tbilisi

ქართლის ცხოვრება, 2008: ქართლის ცხოვრება, რ. მეტრეველის რედაქციით, თბილისი

kartlis ckhovreba, 2008: kartlis ckhovreba, r. metreveilis redakciit, tbilisi

ქრესტომათია (1946): ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, ს. ყუბანიშვილის გამოცემა, კ. კეკელიძის რედაქციით, თბილისი

krestomatia (1946): dzveli kartuli literaturis krestomatia, s. kubaneishvilis gamocema, k. kekelidzis redaciit, tbilisi

ქრონიკები (1897): უორდანია თ., ქრონიკები, II, ტფილისი

kronikebi (1897): zhordania t., kronikebi, II, tpilisi

ღვთისმეტყველი (2004): Gregorius Nazianzenus. Opera: versio Iberica IV: Oratio XLIII // Corpus Christianorum. Series Graeca, 52. Corpus Nazianzenum, 17, Turnhout-Leuven

ღვთისმეტყველი (2007): Gregorius Nazianzenus. Opera: versio Iberica V: Orationes XXXIX // Corpus Christianorum. Series Graeca, 58. Corpus Nazianzenum, 20, Turnhout-Leuven

ღვთისმეტყველი (2013): Gregorius Nazianzenus. Opera: Versio iberica. VI: Orationes XI, XXI, XLII // Corpus Christianorum. Series Graeca, 78, Corpus Nazianzenum, 26, Turnhout-Leuven

ყაუხჩიშვილი (1948): ყაუხჩიშვილი ს., გელათის აკადემია, თბილისი

kaukhchishvili (1948): kaukhchishvili s., gelatis akademia, tbilisi

ყოლბაია (2011): Kanon pokutny. Z języka starogruzińskiego przełożył D. Kolbaia. Warszawa

ჩანტლაძე (1997): ანტინესტორიანული ტრაქტატები არსენ ვაჩეს ძის „დოგმატიკონში“, ქართული თარგმანების ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და ლექსიკონები დაურთო ა. ჩანტლაძემ, თბილისი

chantladze (1997): antinestorianuli traktatebi arsen vaches dzis „dogmatikonshi“, kartuli targmanebis teksti gamosacemad moamzada, shenishvnebi da leksikonebi daurto a. chantladzem, tbilisi

ძეგლები (1964): ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ი. აბულაძის რედაქციით, I, თბილისი

dzegebi (1964): dzveli kartuli agiograpiuli literaturis dzegebi, i. abuladzis redakciit, I, tbilisi

ძეგლები (1965): ქართული სამართლის ძეგლები, II, საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X – XIX სს.), ი. დოლიძის გამოცემა, თბილისი

dzeglebi (1965): kartuli samartlis dzeglebi, II, saero sakanonmdებlo dzeglebi (X – XIX ss.), i. dolidzis gamocema, tbilisi

ძეგლები (1971): ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ი. აბულაძის რედაქციით, III, თბილისი

dzeglebi (1971): dzveli kartuli agiograpiuli literaturis dzeglebi, i. abuladzis redakciit, III, tbilisi

ძეგლისწერა (1978): რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიური გამოკვლევა, ე. გაბიძაშვილის გამოცემა, თბილისი

dzeglistsera (1978): ruis-urbnisis krebis dzeglistsera, pilologiur-tekstologiuri gamokvleva, e. gabidzashvilis gamocema, tbilisi

ძლისპირნი (1971): ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, ორი ძველი რედაქცია, გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ე. მეტრეველმა, თბილისი

dzlispirni (1971): dzlispirni da ghmrtismshoblisani, ori dzveli redakcia, gamosca da gamokvleva daurto e. metrevelma, tbilisi

ძლისპირნი (1971): ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, ორი ძველი რედაქცია, X-XI სს. სელნანერების მიხედვით, გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ე. მეტრეველმა, თბილისი

dzlispirni (1971): dzlispirni da rhmrtismshoblisani, ori dzveli redakcia, X-XI ss. Khelnawerebis mikhedvit, gamosca da gamokvleva daurto e. metrevelma, tbilisi

ძლისპირნი (1982): ნევმირებული ძლისპირნი (ხელნაწერი A-603), გამოსცა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო გ. კიკნაძემ, თბილისი

dzlispirni (1982): nevmirebuli dzlispirni (khelnatseri A-603), gamosca, gamokvleva da sadzieblebi daurto g. kknadzem, tbilisi

ცინცაძე (1954): ცინცაძე ი., ძიებანი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (X-XVI სს.), თბილისი

cincadze (1954): cincadze i., dziebani ruset-sakartvelos urtiertobis istoriidan (X-XVI ss.), tbilisi

წყობილსიტყვაობა (1980): ბაგრატიონი ა., წყობილსიტყვაობა, ი. ლოლაშვილის გამოცემა, თბილისი

tskobilsitkvaoba (1980): bagrationi a., tskobilsitkvaoba, i. lolashvilis gamocema, tbilisi

ჭავჭავაძე (1985): ჭავჭავაძე ზ., დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“ // მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №3, 1985, თბილისი

chavchavadze (1985): chavchavadze z., davit agmasheneblis „galobani sinanu-lisani“
// macne, enisa da literaturis seria, №3, 1985, tbilisi

ჭავჭავაძე (1993): ჭავჭავაძე ზ., ლიტერატურისმცოდნეობა, კრიტიკა, პუბლიცისტიკა, თარგმანი, თბილისი

chavchavadze (1993): chavchavadze z., literaturismcodneoba, kritika, publicistika, targmani, tbilisi

ჭელიძე (2001): ჭელიძე ე., მართლმადიდებლური ხატმეტყველება, თბილისი

chelidze (2001): chelidze e., martmadidebluri khatmetkveleba, tbilisi

ჭელიძე (2016): ჭელიძე ე., საეკლესიო დოგმატიკა და ერესები, I, თბილისი

chelidze (2016): chelidze e., saeklesio dogmatika da eresebi, I, tbilisi

ხალვაში (2024): ხალვაში რ., წმ. ტბელ აბუსერისძის ღვანლი და თხზულებათა სრული კრებული, თბილისი

khalvashi (2024): khalvashi r., tsm. tbel abuserisdzis gvatsli da tkhzulebata sruli krebuli, tbilisi

ხელაძე (1865): გალობა სინანულისა, თქმული დავით მეფისა აღმაშენებლისა // საქართველოს სასულიერო მახარებელი, 8, 1865, თბილისი

kheladze (1865): galoba sinanulisa, tkmuli davit mepisa agmasheneblisa // sakartvelos sasuliero makharebeli, 8, 1865, tbilisi

ხელნაწერები (manuscripts): Sin.Geo.O.34, A-85, A-290, K-22, A-104, A-518, A-1290, S-149, S-182, S-4935, S-4947, K-94, S-1462, S-303, H-28.

ხრონოგრაფი (1920): ყაუხიშვილი ს., ხრონოგრაფი გიორგი მონაზონისაგ, ნაწილი I (ტექსტი), ტფილისი

khronograpi (1920): kaukhchishvili s., khronograpi giorgi monazonisaგ, natsili I (teksti), tpilisi

ჯავახიშვილი (1984): ჯავახიშვილი, ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, VII, თბილისი

djavakhishvili (1984): djavakhishvili, iv., tkhzulebani tormet tomad, VII, tbilisi

ჯოხაძე (2016): ჯოხაძე ლ., დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანის“ თარგმანისა და ინტერპრეტაციისთვის // ქართული აღმანახი, 1, 2016, თბილისი

djokhadze (2016): djokhadze l., davit agmasheneblis „galobani sinanulisanis“ targmanisa da interpretaciistvis // kartuli almanakhi, 1, 2016, tbilisi.